

Ellen Meiksins Wood

Övergivandet av klassbegreppet. En ny "sann" marxism

Ellen Meiksins Wood 1942-2016

Engelskt original: *The Retreat from Class: A New "True" Socialism**
Första engelska upplagan 1986, nyutgåva 1998.

Innehåll

Introduktion till svenska utgåvan	1
Förord till den nya upplagan	2
1. Den nya "sanna" socialismen	5
2. Resan till den nya "sanna" socialismen: Träng undan klasskampen och arbetarklassen.	10
3. Föregångaren: Nicos Poulantzas	16
4. Autonomiseringen av ideologi och politik	30
Lästips	47

* Boken finns även översatt till spanska under titeln *¿Una política sin clases? El post-marxismo y su legado.* (2013)

Introduktion till svenska utgåvan

I förordet till 1998 års utgåva¹ av denna bok skriver Meiksins Wood att den ”intellektuella strömning” – ”post-marxismen” – som hon kritiskt behandlar, hade nått sin kulmen i slutet av 1980-talet och var på stark tillbakagång – hon använder t o m uttrycket att den var ”utdöd”. Men även om ”postmarxismen” hamnat i bakgrunden, så hade dess idéer tagits upp och vidareutvecklats av ”postmodernismen” och dessa har tagits upp av vänsterpopulistiska strömningar. Detta innebär att boken långt ifrån är föråldrad. Den har tvärtom fått förnyad aktualitet, vilket Meiksins Wood också påpekar, vilket också förklarar att en spansk översättning av boken kom så sent som 2013.

Det engelska originalet omfattar 12 kapitel. I denna svenska utgåva ingår förordet och de 4 första kapitlen (de två första i utdrag).² Tillsammans utgör det ungefär ¼ av boken.

Första kapitlet beskriver kortfattat vad som utmärker den politiska strömning som boken handlar om.

Andra kapitlet handlar om hur de nya idéerna började ta form och då i synnerhet i den eurokommunistiska miljön. I denna utveckling spelade också vissa teoretiker en viktig roll, i synnerhet Althuserskolan.

Kapitel tre synar ”föregångaren” Nicos Poulantzas som bl a ifrågasatte och omdefinierade grundläggande marxistiska begrepp (främst klassbegreppet och synen på staten) och på så sätt rörde väg för ”postmarxismen”.

Kapitel 4 tar itu med Laclau, som är en huvudgestalt i sammanhanget. Hans idéer fick stor spridning redan under 1980-talet, men de har fått särskilt stort inflytande i de nutida rörelser som kan karakteriseras som vänsterpopulistiska, med det spanska Podemos som flaggskepp. Även Syriza i Grekland har hämtat inspiration härifrån, vilket med stor sannolikhet bidragit till att Tsipras & Co saknade alternativa politiska perspektiv när EU-trojkan satte hårt mot hårt i juli 2015.

Bokens återstående kapitel innehåller en hel del intressanta och viktiga synpunkter på post-marxismen och postmodernismen. Därför kommer vi att försöka översätta fler delar.

Översättare är *Björn Erik Rosin*, förutom av kapitel 4 som översatts av *B Svensson*. Smärre avsnitt har översatts av undertecknad, som också tillagt introduktioner och kommentarer (för det mesta inom []).

Om författaren

Ellen Meiksins Wood, född 12 april 1942 i New York, död 14 januari 2016 i Ottawa, var en amerikansk-kanadensisk marxistisk historiker och akademiker, som bl a undervisade i statsvetenskap vid York University i Toronto. Hon skrev ett stort antal böcker och var invald i Royal Society of Canada.

Lästips

[Marxismen förlorar en passionerad förkämpe](#), av Alex Callinicos (om Meiksins Wood)
[Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#), av Razmig Keucheyan och Renaud Lambert
[Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#) (artikelsamling).

Martin F (10 oktober 2016)

¹ När bokens första upplaga kom ut (1986) så fanns fortfarande Sovjetunionen och ”folkdemokratierna” i Östeuropa. 1998 hade sovjetblocket brutit samman, dvs det internationella läget hade radikalt förändrats.

² Marxistarkivet har tidigare publicerat delar av boken (utdrag ur separata kapitel, ibland ihop med andra texter). Men förutom att vi här samlat alla översatta delar, så är också vissa nya, dvs har inte publicerats tidigare.

Förord till den nya upplagan

En författare är tvungen att se tillbaka med en känsla av viss oro på en bok som gavs ut för drygt tio år sedan, särskilt en bok som skrevs i en speciell politisk konjunktur och som svar på en mycket specifik och kortlivad intellektuell strömning. Det kan inte undvikas att man får ångra den ena eller andra formuleringen eller bedömningen. En del personligheter och idéer, som föreföll betydelsefulla har sannolikt mer eller mindre försvunnit. Och känslan av avstånd kommer att vara än större, när vi under den tid som gått upplevt en större historisk brytning – i detta fall en av de största epokgörande omvälvningarna i modern tid: kommunismens sammanbrott.

Övergivandet av klassbegreppet (eng. originaltitel ”The Retreat from Class”) är en del av sin tid. Ändå tror jag att den hade, och fortfarande har, något mer att komma med än som kritisk kommentar till en nu utdöd intellektuell strömning. Och boken var förvisso avsedd att utgöra en teoretisk reflektion över vidare frågor, som är minst lika aktuella idag som då – frågor som handlar om klass, ideologi och politik, socialism och demokrati. Men jag vill också tro att den även som intellektuell historia har överlevt sitt ämne. Post-marxism må vara gårdagens nyheter, men dess avkomma är högst levande i dagens intellektuella modeströmningar – och jag tror att boken kan göra anspråk på att i stort sett ha lyckats genomskåda vart saker och ting var på väg.

På ytan har en hel del förändrats i det intellektuella livet inom vänstern sedan 1986 och i efterdyningarna till 1989. Exempelvis höll termen ”post-marxism” just på att etableras när *Övergivandet av klassbegreppet* publicerades första gången. I dag betyder det knappast något alls. De som en gång skulle ha använt den termen för att beteckna sig själva skulle förmodligen idag inte vilja kännas vid den, i varje fall inte i dess ursprungliga betydelse. När begreppet först myntades syftade det till att förmedla uppfattningen att även om dess företrädare ansågs sig vida ha överskridit marxismen, erkände de samtidigt sina rötter i, och sin skuld till, den traditionen. I dag är deras koppling till marxismen mycket avlägsen, tunn, nästan osynlig. Olika individer har, på olika sätt, gått vidare i riktningar som har mycket lite att göra med marxismen, eller ens socialismen, utom för att ta avstånd från den. Det verkar uppenbart att post-marxism bara var en mindre anhalt på vägen till *anti-marxism*.

Det skulle ändå vara ett misstag att hänföra denna utveckling bara, eller huvudsakligen, till de dramatiska händelserna i slutet av 1980-talet. Det skulle förresten också vara ett misstag att överdriva förändringarna i post-marxistiska intellektuella och politiska former ”efter sammanbrottet”. Det finns en obruten kontinuitet mellan den tidiga post-marxismen och dagens postmodernism – bland en hel del annat deras gemensamma betoning av ”diskurs” och ”differens”, eller på den fragmentariska karaktären hos verkligheten och människans identitet. Denna kontinuitet är, om något, mer anmärkningsvärd än förändringarna, och rötterna kan spåras ännu längre tillbaka, till 1950- och 1960-talet, till de åren då de post-marxistiska ljushuvudena formades.

För att sätta in denna kontinuitet i sitt sammanhang bör vi först ägna oss åt förändringarna. En av de grundläggande motsättningarna i post-marxismen var att även de som tryckte hårdast på ”differens” och som mest kraftfullt avfärdade ”essentialism”, ”universalism” och klasspolitik ändå hängav sig åt vissa inkluderande och besvärande ”universalistiska” politiska mål, även socialism. All denna ”differens” och i avsaknaden av en enande social bas som klass tvingade post-marxisterna att förlita sig på mycket allmänna och samhällsligt oklara politiska principer. I synnerhet fick det post-marxistiska begreppet ”radikal demokrati”, som var tänkt att ersätta eller överskrida det traditionella socialistiska projektet, definieras i så vaga termer, att det kunde tjäna som minsta gemensamma nämnare bland diametralt ”olika” frigörande projekt utan någon betydande gemensam grund.

Den ”demokrati” som ingick i begreppet ”radikal demokrati” var hur som helst hela tiden djupt tvetydig. I värsta fall, och i brist på en samhällelig ”grund”, tilldelade den post-marxistiska doktrinen om ”radikal demokrati” en omåttligt stor politisk roll åt de intellektuella och deras ”diskursiva praktik”, med klart anti-demokratiska konsekvenser. Den verkliga demokratiska kamp som post-marxismen utgav sig för att vara engagerad i – exempelvis kampen mot rasism och sexuellt förtryck – tenderade att överskuggas av diskursanalysens akademiska politik. I bästa fall gjorde den samhälleliga vagheten i ”radikal demokrati” den till något politiskt innehållslöst. Trots all sin anti-universalism visade sig detta post-marxistiska begrepp – och det kunde inte vara något annat – vara långt mer abstrakt universalistiskt, och långt mindre känslig för det samhälleligt och historiskt specifika än det ”essentialistiska” marxistiska begreppet socialism, som det var tänkt att ersätta.

Här, om någonsin, innebär postmodernismen en förändring. I den mån postmodernister fortfarande tror på egalitära mål eller någon form av social rättvisa, har de inte helt sluppet undan motsättningen mellan strävanden efter frigörelse och förkastandet av alla moraliska och politiska grunder för att understödja detta. Men i stort har postmodernismen mer eller mindre kunnat lösa denna motsättning till förmån för fragmentering och differens. Här finns ingen kvardröjande bindning till någon som helst form av ”universalism”, ”foundationalism”, ”rationalism” eller ”upplysningsprojektet”. I slutändan har det inte bara lett till att man avvisat socialism eller alla former av ”universalistisk” politik, utan också till att man helt och hållet förnekat möjligheterna till gemensam politisk handling. Postmodernismen klarar inte av att ge någon rimlig grundval för sitt eget engagemang för frigörelse eller, vad det beträffar, den egna radikala pluralismen. Det är i själva verket svårt att se hur ens en så diffus politisk princip som post-marxismens version av ”radikal demokrati” skulle kunna överleva den post-modernistiska förstörelsen av alla politiska fundament.

Men trots dessa påstådda förändringar, och trots de mellanliggande historiska brotten, är den intellektuella kontinuiteten mellan post-marxismen före sammanbrottet och dagens intellektuella mode mer slående än olikheterna. I vissa viktiga avseenden ledde kommunismens sammanbrott bara till att de intellektuella processer som redan verkade på 1960-talet gick ännu snabbare.

Sextiotalets aktivister tillhörde huvudsakligen en generation som mognat politiskt och intellektuellt mitt under efterkrigstidens högkonjunktur. (Här sammanfattar jag bara något jag utvecklat mer i artikeln ”A Chronology of the New Left and Its Successors, or: Who’s Old-Fashioned Now?”, *Socialist Register*, 1995.) Deras förhållande till kapitalismen var därför mer tvetydigt än deras närmaste föregångare, den ”Nya vänsterns” första generation, vars främsta lärdomar hade hämtats från depressionen och kriget. Den yngre Nya vänstern, som formats under kapitalismens ”Guldålder” och därmed fått en helt annan syn på kapitalistisk normalitet, var både djupt fientlig till ”systemet” och djupt störd av dess uppenbara framgångar. Givetvis fanns en hel rad olika sätt att möta denna nya verklighet, men bland de idéer som trängde djupast in i delar av studentrörelsen (påverkade av tänkare som Herbert Marcuse) var att konsumentkapitalismens hegemoniska grepp, särskilt över arbetarklassen, för gott neutraliserat de gamla motståndsgруппerna. Och detta kunde lämna fältet öppet för mer frigjorda intellektuella.

Utbrotten av stridbar aktivism bland arbetarna i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet i en rad länder kunde ha satt den övertygelsen på spel, och gav förvisso många exempel på motsättningar inom ”Guldåldern”. Ändå bet sig många studentradikaler (och de mogna akademiker de skulle utvecklas till) ihärdigt fast vid en bestående idé: att studenterna och deras intellektuella läromästare måste fylla det tomrum som arbetarrörelsen lämnat efter sig och att klasskamp i traditionell mening kunde ersättas med ”ideologisk klasskamp” och en omvandling av teori till ”materiell kraft”.

Med vissa korrigeringar – framför allt att ”klass” försvunnit från ”klasskamp” – finns en röd tråd, från ”ideologisk klasskamp” till akademisk ”diskurspolitik”, mellan vissa delar av 1960-talets studentradikalism och dagens intellektuella modeströmningar (och till och med mellan delar av studentmaoismen i Väst och dagens akademiska postmodernism, från ”kultur-revolution” till textmässig dekonstruktion). Post-marxismen och med den förknippade tendenser utgjorde bryggan i den utvecklingen.

Vilken oppositionell styrka de post-marxistiska teoretikerna på 1980-talet än hade bevarat från ungdomens dagar på sextioalet, är den i dag i det närmaste helt försvunnen. I post-vänster-teorierna finns inget alternativ till kapitalismen, och till och med mindre plats för klasspolitik än under post-marxismen. Här står vi inför en djup historisk paradox: en intellektuell trend, som startade med starkt motstånd mot kapitalismens ”Guldålder” har blommat upp som kapitulation inför kapitalismen i ett läge då systemets brister och motsättningar är mer tydliga än någonsin sedan depressionen på 1930-talet. Dessutom finns tecken på att en ny era av klasspolitik är på väg då arbetarrörelsen i flera länder visar tecken på förnyelse och folk går ut och demonstrerar mot nyliberalism och ”globalisering”. Ingenting av det som idag är på modet inom vänstern har förberett den på detta.

Det är för tidigt att säga vad denna historiska utveckling kommer att innebära för dagens intellektuella modeströmningar. Men nya utbrott av klasskamp (tillsammans med mindre tilltalande utslag av ”differens” och ”identitetspolitik” i Jugoslavien och på andra håll och de alltmer tydliga sätt som rasism och sexuellt förtryck påverkas av materiella förhållanden och klass) kan förklara de defensiva drag som på sistone insmugit sig i den postmodernistiska diskursen. Vissa av de mest framträdande namnen i dagens akademiska panteon – Jacques Derrida, Gayatri Spivak, Richard Rorty, Judith Butler, exempelvis – har visat tecken på irritation över de politiska och teoretiska bojor de påtvingats av anti-universalistiska, anti-klass, och anti-marxistiska dogmer.

Man skulle kunna tänka sig att det nu är tid för nya och kreativa initiativ inom marxistisk teori och praktik. Varför då återvända till debatter, som rör en död och mer eller mindre bortglömd post-marxism? Ett svar är att det kan vara till nytta att spåra återvändsgränderna i dagens politiska tänkande inom post-vänstern till denna avgörande vändpunkt. Åtminstone handlade debatten då fortfarande om klasspolitik, innan den vändning skedde då klass helt togs bort från vårt synfält, tillsammans med socialism och rent av kritik av kapitalismen. Om det nu är bråttom att förnya våra resurser när det gäller att diskutera klass och klasspolitik kanske den vändpunkten ändå inte är någon helt dålig utgångspunkt.

Ellen Meiksins Wood
Våren 1998

1. Den nya "sanna" socialismen

Introduktion

I det följande beskriver Ellen Meiksins Wood i stora drag vad som utmärker den politiska strömning som det handlar om. I utdraget har utelämnats slutet av kapitlet (drygt 3 boksidor).

Martin F

* * *

På 1840-talet ägnade Marx och Engels en del av sin mest välformulerade polemik mot en intellektuell strömning betecknad som "sann" socialism. De "sanna" socialisterna, skrev de i *Den tyska ideologin*, "tar oskuldsfullt för sanning illusionen ... att det handlar om den 'förnuftigaste' samhällsordningen och inte behoven hos en viss klass och en viss tid ... De har övergett den verkliga historiska grunden och ägnar sig åt ideologi ... Sann socialism, som inte längre bryr sig om verkliga mänskliga varelser, utan om 'Människan' har tappat all revolutionär entusiasm och förkunnar i stället en universell kärlek till mänskligheten."³ "Det är svårt att förstå varför dessa sanna socialister överhuvud taget talar om samhället om de i likhet med filosoferna anser att alla *verkliga* motsättningar är *begreppsmässiga motsättningar*. På grundval av en filosofisk uppfattning att begrepp har makt att göra eller förgöra världen kan de likaledes föreställa sig att någon enskild individ 'avskaffat livets motsättning' genom att 'på ett eller annat sätt avskaffa begreppen.'⁴ I *Kommunistiska Manifestet* sammanfattas "sann" socialism på följande vis: "Eftersom socialismen 'upphörde att vara ett uttryck för den ena klassens kamp mot den andra ... så var [den 'sanne' socialisten] övertygad om ... att i stället för sanna behov ha tillgodosett sanningens behov, i stället för proletarietets intressen det mänskliga väsendets intressen, människan i allmänhet, den människa som icke tillhör någon klass, över huvudtaget inte verkligheten utan blott den filosofiska fantasins dimvärld."

Nu på 1980-talet verkar vi få uppleva den "sanna" socialismens återkomst. Den nya "sanna" socialismen, som berömmar sig av att ha gjort sig av med marxisternas "ekonomism" och "klassbaserad reduktionism" har mer eller mindre skurit bort klasser och klasskamp från det socialistiska perspektivet. Det mest framträdande draget hos strömningen är att man ger ideologi och politik en roll helt oberoende av varje samhällslig bas, eller mer konkret, av varje form av klassmässig grund. Gentemot vad man betecknar som marxismens syn, att de ekonomiska förhållandena automatiskt ger upphov till politiska krafter och att proletarietet oundvikligen genom sin klassposition kommer att tvingas kämpa för socialismen, anser de nya "sanna" socialisterna att arbetarklassen, på grund av att det inte finns något nödvändigt samband mellan ekonomi och politik, inte kan inta någon förstarangsställning i kampen för socialism. En socialistisk rörelse kan i stället byggas med ideologiska och politiska medel som är relativt (absolut?) oberoende av ekonomiska klassmässiga förhållanden, en rörelse som inte drivs av rena materiella klassintressen, utan av "universella mänskliga värden" och det förnuftiga i socialismen. Sådana teoretiska utgångspunkter förvisar helt klart arbetarklassen från någon central ställning i de socialistiska perspektiven och ersätter klassmotsättningar med motsättningar rörande ideologi och "diskurs".

Den nya "sanna" socialismen omfattar en rad politiska hållningssätt och har kommit till uttryck i olika intellektuella sammanhang. Bland företrädarna återfinns politiska och ekonomiska teoretiker, analytiker av ideologi och kultur samt historiker; där ingår ett brett spektrum av olika intressen och stilar med namn som Ernesto Laclau, Barry Hindess, Paul

³ *Den tyska ideologin*. Det finns ingen svensk översättning av denna del (kap. 4) av detta verk. För en eng. version av detta avsnitt, se [True Socialism](#) i *Collected Works* (s. 455-7)

⁴ *Ibid.*, s. 467.

Hirst och Gareth Stedman Jones. Ett av de viktigaste teoretiska organen för den nya "sanna" socialismen på engelska är *Marxism Today*, de brittiska eurokommunisternas teoretiska tidskrift, men även om den nya "sanna" socialismen varit nära knuten, teoretiskt och politiskt, till eurokommunismens framväxt i Västeuropa och i Storbritannien har den samlat en rätt bred krets av socialister, från kommunister till medlemmar av labourpartiet, och har funnit företrädare på båda sidor av Atlanten.

Till stor del ingår den nya "sanna" socialismen i vad som kallas "nyrevisionismen".⁵ Men man måste dra skiljelinjer, bl a för att kunna identifiera de "nya revisionister", som backar upp sina politiska uppfattningar med genomarbetade teoretiska ståndpunkter, som de visserligen hävdar ingår i marxistisk tradition, men som utgör grundläggande avvikelser från marxismen och i själva verket ett avståndstagande från dess viktigaste utgångspunkter. Allmänt representerar "nyrevisionismen" ett "tankespektrum" med vissa gemensamma politiska principer. Framför allt handlar det då om att man avvisar en klassmässigt baserad politik och vill ersätta den med "demokratisk kamp", särskilt den som förs av "nya sociala protesterörelser". För de nya "sanna" socialisterna innebär dessa politiska principer en grundlig omvärdering av den samhälleliga verkligheten eller i varje fall av den teoretiska apparat, som används för att förklara den. Det är sannolikt också riktigt att påstå att de största bidragsgivarna till denna teoretiska omvärdering tenderar att befinna sig längst ut till höger på den nyrevisionistiska sidan och har intagit ståndpunkter, som många av deras kamrater skulle tycka vara alltför långtgående. Man kan kanske till och med säga att det verkar finnas ett direkt samband mellan omfattningen av högervidningen och graden av teoretiska nyformuleringar och komplexitet, för att inte nämna det klart pretentiösa och obskyra. Under alla omständigheter är huvudsyftet med denna studie att visa att en del av detta spektrum både ägnar sig åt omformuleringar av teorin och befinner sig på högerkanten av denna strömning.

Trots mångfalden inom denna rörelse och att inte alla medlemmar av den är lika starkt förankrade, eller engagerade, kring samma principer, går det kanske att sätta upp en form av minsta gemensam nämnare för att få en bild av vad strömningen går ut på:

- 1) Arbetarklassen har inte, som Marx förväntade sig, åstadkommit någon revolutionär rörelse. Dvs den ekonomiska utvecklingen har inte gett upphov till vad man trodde skulle bli en politisk kraft, som svarade mot den.
- 2) Detta beror på att det inte finns något nödvändigt samband mellan ekonomi och politik i allmänhet. Allt samband mellan klass och politik är tillfälligt. Med andra ord är ideologi och politik oberoende (relativt?, absolut?) av ekonomiska (klassmässiga) förhållanden; och det

⁵ Se framför allt Ralph Miliband, "The New Revisionism in Britain", *New Left Review* 150, Mars-april 1985. Se även Ben Fine m fl, *Class Politics: An answer to its Critics*, London, 1985, där "nyrevisionismen" kallas "den nyare vänstern". Där ingår några framträdande personer, som utelämnats i denna studie, trots en del viktiga likheter med *den nya "sanna" socialismen*. Det kanske viktigaste namnet är Stuart Hall, som enligt vad han själv uppger påverkats mycket av Ernesto Laclau och "diskurspolitiken". Halls teoretiska uttalanden är tillräckligt tvetydiga och hans rörelse i riktning mot *den nya "sanna" socialismen* så ofta ackompanjerad av reservationer och förnekanden att det inte alltid är så lätt att veta exakt var han står. Men det måste också sägas att han inte uttryckligen tagit avstånd från den centrala rollen hos klassinriktad politik, eller ens det organiska sambandet mellan arbetarklassens intressen och möjligheterna till en socialistisk politik, även om han också, mer eller mindre pragmatiskt, talat om kostnaderna för eller svagheter med en rent klassbaserad politik. (Han har för övrigt nyligen distanserat sig från Laclaus senaste bidrag, "Authoritarian Populism: A Reply", *New Left Review* 151, maj-juni 1985). Eric Hobsbawm, som gått minst lika långt som någon annan framträdande marxist när det gäller att förespråka en närmast obegränsad allians över klassgränserna för att kunna beseгра Thatcher, är ett lite annat fall. Han har inte uppvisat något större intresse, eller några sympatier, för "de nya sociala protesterörelserna" och hans politiska hållning liknar betydligt mer klassiska kommunistiska folkfrontsstrategier. Han har heller aldrig visat några tecken på att direkt avlägsna sig från marxismens teoretiska ortodoxi, på det sätt han alltid uppfattat den.

finns inget som heter "ekonomiska" klassintressen och som det går att *a posteriori* överföra på det politiska planet.

3) Mer specifikt innebär detta att det inte finns något nödvändigt eller speciellt samband mellan arbetarklass och socialism och arbetarklassen har rentav inget "grundläggande intresse" av socialism.

4) Byggande av en socialistisk rörelse blir därför i princip oberoende av klasser, och det går att skapa en socialistisk politik mer eller mindre oberoende av ekonomiska (klassmässiga) förhållanden. Det får två speciella konsekvenser:

5) En politisk kraft kan byggas och organiseras på det ideologiska och politiska planet och skapas med grundval i olika "folkliga" element, som kan knytas samman och drivas med rent ideologiska och politiska medel, oberoende av klassrelationer eller motsättningar av den karaktären.

6) Socialismens egentliga mål är allmänna mänskliga behov, som överskrider klassfrågorna, och inte snäva materiella mål bestämda av klassintressen. Dessa mål kan ställas upp, på självständiga ideologiska och politiska plan, för olika grupper av personer, oberoende av deras materiella klassbas.

7) Framför allt kan kampen för socialism ses som en mångfald av "demokratisk" kamp, där en rad olika former av motstånd mot ojämlikhet och förtryck förs samman. I själva verket kan det rent av vara möjligt att ersätta begreppet socialism med begreppet "radikal demokrati". Socialismen är mer eller mindre en naturlig utvidgning av den borgerliga demokratin; eller i varje fall är den reellt existerande "demokratin" (om än begränsad) i utvecklade kapitalistiska samhällen något "bestående" och som det går att utveckla till socialistisk demokrati. (Det är värt att notera att i USA har *den nya "sanna" socialismen* framför allt tagit sig denna form och författare som Samuel Bowles och Herbert Gintis har utvecklat den rätt ordentligt).

Att förändra det socialistiska samhällsprojektet innebär inte bara en omdefiniering av de socialistiska målen, som inte längre handlar om avskaffande av klassamhället, utan också ett avvisande av den materialistiska analysen av samhällsliga och historiska processer. Det står klart att hela logiken i detta innebär att materiell produktion degraderas till i bästa fall en sekundär roll i samhällsbygget. Om det socialistiska projektet avskiljs från någon specifik klass överförs det i stället till olika samhällsliga kollektiv – "folkliga allianser" – där identiteten, principerna för sammanhållning, målsättningar och förmåga till kollektivt agerande inte är förankrade i några specifika samhällsliga förhållanden eller intressen, utan består av politik och ideologi som sådan. *Den nya "sanna" socialismen* förutsätter således historiska krafter, som inte är baserade i några specifika materiella förhållanden, och de kollektiva agenter som gör anspråk på strategisk makt och förmåga till agerande har ingen bas i den samhällsliga organiseringen av de materiella villkoren. För att uttrycka det mer precist; innehavet av strategisk makt och förmåga till kollektiv handling ses inte som viktiga kriterier för att hitta de grupper som ska svara för samhällsomvandlingen.

Den teoretiska tendensen att göra ideologi och politik till något självständigt förknippas i sin mest långtgående form med synsättet att språket, eller "diskursen", blir den dominerande principen i samhällslivet, samt samverkan mellan vissa "post-marxistiska" tendenser och post-strukturalism, då ideologi och medvetenhet avskiljs från den samhällsliga och historiska basen och detta når sin yttersta form. Perry Anderson har klagrande pekat på sprickorna i denna upplösning av samhällslig verklighet i språk och ytterst i nihilism.⁶ Vad som är viktigt för oss är hur denna hållning kunnat spännas för en politisk strategi, som går ut på att

⁶ Perry Anderson, *In the Tracks of Historical Materialism*, London, 1983, sid. 40-55.

samhälleliga och politiska krafter byggs genom diskurs och utan någon egentlig bas i samhälleliga förhållanden.

Det typiska subjektet för *de nya "sanna" socialisterna* verkar vara ett brett uppbyggt löst kollektiv, en folklig allians, utan någon tydlig identitet, förutom den som härrör från en oberoende ideologi, en ideologi vars bakgrund är oklar. Och samtidigt är det inte helt säkert att subjektet för *de nya "sanna" socialisterna* saknar bestämd identitet. *De nya "sanna" socialisterna* verkar dela uppfattningen att den naturliga målgruppen för socialism är vad som skulle kunna kallas "rättänkande" människor, vars gemensamma bas inte handlar om snäva materiella intressen utan känslighet för förnuft och övertygande argument. Mer specifikt verkar *intellektuella* spela en mycket framträdande roll. I en del fall uttalas de intellektuellas förgrundsroll mycket tydligt; men man kan hävda att även när inte så är fallet tillskriver *de nya "sanna" socialisterna* de intellektuella en stor roll i det socialistiska samhällsprojektet, såtillvida att man förlitar sig på att de ska stå för ingen mindre uppgift än att skapa "samhälleliga agenter" via ideologi och diskurs. I detta fall har den utvecklade massa, som utgör huvuddelen av "folket", ännu ingen kollektiv identitet, förutom den de tar emot av sina intellektuella ledare, bärarna av diskursen.

Vi kan nu tillfoga en sista princip till vår modell:

8) Vissa slags människor är mer mottagliga än andra för socialismens universella och rationella diskurs, mer beredda att engagera sig för allmänna mänskliga mål än för snäva materiella intressen; och det är de som utgör den naturliga målgruppen för den socialistiska rörelsen. (Det är viktigt att notera den motsättning, rent av antagonism, som här upprättas mellan rationella, humanistiska mål å ena sidan och materiella intressen å den andra).

Åtminstone har *den nya "sanna" socialismen* en utgångspunkt gemensamt: arbetarklassen har ingen speciell roll i kampen för socialism, i den bemärkelsen att dess klassposition inte leder den mer i socialistisk riktning än någon annan grupp. En del går till och med längre än så: det är i själva verket mindre sannolikt att arbetarklassen - eller den "traditionella" arbetarklassen - kommer att stå för en socialistisk politik än att någon annan samhällsgrupp skulle göra det. Det är inte bara så att arbetarklassen inte med nödvändighet blir revolutionär, den är snarare till sitt väsen antirevolutionär, "reformistisk", "ekonomistisk".

I det argumentet finns emellertid många motsägelser. Medan huvudprincipen är att politik och ideologi är oberoende av klasser verkar det nu som om, åtminstone när det gäller arbetarklassen, klassens ställning ekonomiskt är avgörande för ideologi och politik – fast inte på det sätt Marx förväntade sig. Det enda som kan hindra det argumentet från att förgöra sig självt är uppfattningen att ekonomiska villkor i sig avgör hur mycket andra företeelser blir autonoma från dem – för att använda ett av Althussers favorituttryck – ekonomin blir avgörande ytterst bara i den bemärkelsen att den avgör vilken "instans" som kommer att bli avgörande eller dominerande, och en del ekonomiska villkor bestämmer att ekonomin kommer att bli avgörande, medan andra bestämmer att politik och ideologi kommer att vara "relativt" oberoende och dominerande. I mer traditionella termer går argumentet ut på att vissa klassmässiga villkor bestämmer att människor kommer att vara bundna av materiell nödvändighet, medan andra förhållanden ger mer utrymme för intellektuell och moralisk frihet, med andra ord större förmåga att "tänka rätt" och därmed vara mer mottaglig för socialistiska argument.

Människor är därför mer mottagliga för socialistisk politik ju mer oberoende de är av materiella villkor, vilket ger dem större förmåga att ställa sig rationella, universella mål. Arbetarklassen skulle vara mindre mottaglig för socialistisk politik, inte bara på grund av att dess materiella klassintressen skulle göra den "ekonomistisk" eller "reformistisk", utan på just det faktum att den över huvud taget drivs av sina materiella intressen. Och därmed har socialistisk teori omstöpts utifrån en klassisk konservativ princip, som går att hitta genom hela

det politiska tänkandets långa historia till Platons antidemokratiska filosofi. Men mer om denna platoniska marxism senare.

Det är vad *den nya "sanna" socialismen* handlar om. Det behöver knappast sägas att det finns mycket i den som inte är det minsta nytt. Till stor del är det bara ännu en upprepning av banala och vördnadsvärda högersocialdemokratiska patentmediciner. Uppfattningen att borgerlig demokrati bara behöver "utvidgas" för att det ska bli socialism, eller att socialism är lika med högre mål i livet och därmed kan appellera till alla rättänkande människor, oavsett samhällsklass, vore inte det minsta främmande för en Ramsay MacDonald eller rent av, vad det beträffar, en John Stuart Mill. Det nya med *den nya "sanna" socialismen* är att dess företrädare betonar att de tillhör den marxistiska traditionen, eller någon efterföljare till denna ("post-marxism"). Även de som avlägsnat sig mest från marxismen – som Ernesto Laclau och Chantal Mouffe – och gått längst ut på högerkanten inom *den nya "sanna" socialismen* hävdar fortfarande att marxismen utgör *en* av deras viktigaste konstituerande traditioner, att de bara "förminskat den marxistiska teorins pretentioner och användbarhet ...".⁷ Sådana anspråk utgör några av de mest karakteristiska dragen hos strömningen, framför all dess komplicerade, pretentiösa och – det måste också framhållas – undflyende ordvrängier, som står i skarp kontrast till den mer öppna och osminkade opportunisten inom klassisk socialdemokrati, som inte försökte styra ut sig i några invecklade teoretiska förklädnader.

[I resten av kapitlet, drygt 3 sidor som här utelämnats, tar Wood kortfattat upp den roll som althusserskolan, maoismen och eurokommunismen spelade för uppkomsten av "den nya samma socialismen" – dessa frågor tas upp grundligare i senare kapitel. Hon pekar vidare på att utvecklingen i de icke-kapitalistiska ("socialistiska") länderna under 1970-talet – Öst-europa (särskilt Polen och Tjeckoslovakien) och i Asien (Kambodja, Vietnam, Kina) – bidrog till demoralisering av vänstern och till att gynna strömningar som ville "omvärdera" socialistiska idéer i allmänhet och marxismen i synnerhet. Den "nya högers" framväxt och framgångar (särskilt i Storbritannien – Thatcher – och USA) spelade också en viktig roll i sammanhanget.]

⁷ Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, Göteborg/Stockholm 2008, s. 39.

2. Resan till den nya "sanna" socialismen: Träng undan klasskampen och arbetarklassen.

I

Klasskampen är marxismens kärna. Den är det i två oskiljbara bemärkelser: för marxismen är det klasskampen som förklarar historiens dynamik och det är avskaffandet av klasserna, klasskampens slutresultat, som är den revolutionära processens slutmål. För marxismen ligger arbetarklassens speciella betydelse i det kapitalistiska samhället i att den är den enda klass vars klassintressen kräver och vars villkor gör avskaffandet av klassen själv möjligt.

Den oskiljaktiga enheten mellan denna historiesyn och det revolutionära målet är det som framför allt skiljer marxismen från andra uppfattningar om samhällsomvandling, och utan den finns ingen marxism. Dessa påståenden kan framstå så självklara att de är triviala, men ändå kan det hävdas att marxismens historia under 1900-talet har präglats av ett gradvis övergivande av dessa principer. Marxismens perspektiv har alltmer kommit att domineras av *kamp om makten*. Medan erövring av den politiska makten ursprungligen uppfattades av marxismen som en aspekt av eller ett instrument i kampen för att avskaffa klasserna, så har klasskampen alltmer tenderat att framstå som ett medel för att vinna politisk makt – och ibland inte ens som ett primärt eller väsentligt medel.

Förändringar i den marxistiska traditionen har inte begränsats till de rörelser vars uttalade mål har varit att med "demokratiska" medel eller val vinna regeringsmakten, snarare än makten. Viktiga meningsskiljaktigheter har också förekommit i revolutionära rörelser som har accepterat att uppror är ett möjligt, och även nödvändigt, medel i kampen om makten. De stora revolutionära rörelserna under 1900-talet – i Ryssland och Kina – tvingades på sätt och vis av historiska omständigheter att sätta kampen om makten över allt annat, och även i viss mån, särskilt i det kinesiska fallet, sätta "folket" eller "massorna" över klassen som kampens viktigaste aktörer. I dessa fall har utvecklingen bestämts av det omedelbara behovet att gripa makten, av att gripa ett tillfälle som man inte kunde säga nej till, och att göra det utan en stor och väl utvecklad arbetarklass. Men principerna om "folklig kamp" och företräde för kampen om makten har också slagit rot i utvecklade kapitalistiska länder under mycket annorlunda förhållanden och med mycket annorlunda konsekvenser. Här har kampen om makten alltmer kommit att betyda valkamp, och även om arbetarklassen har varit stor och även dominerande, har "folket" eller "massorna" upphört att främst betyda en allians mellan utsugna klasser, främst arbetare och bönder. Valframgångar har blivit det främsta allianskriteriet, med föga omtanke om huruvida beståndsdelarna i den "folkliga" alliansen kan ha som mål att avskaffa klasser eller ens mer specifikt avskaffa kapitalistisk utsugning, och om de har den strategiska samhälleliga styrkan för att uppnå dessa mål. Konsekvenserna har varit långt ifrån revolutionära och mycket mer ägnade att tränga undan klasskampen och arbetarklassen från marxismens centrum.

Denna historiska utveckling har fått djupgående effekter på den marxistiska teorin. Det skulle ha varit möjligt för teorin att fungera som vägvisare genom de komplexa historiska förändringarna och den politiska kampens kompromisser, ett verktyg för att belysa dessa processer i ljuset av klasskampen och dess slutmål, för att analysera förändringar i klasstruktur och särskilt utvecklingen av nya grupperingar inom arbetarklassen, och för att lägga en grundval för nya kampmetoder samtidigt som det revolutionära målet ständigt hålls i sikte. I stället har den marxistiska teorin, när den överhuvudtaget har befattat sig med frågor om praktik, alltmer anpassat sig till de omedelbara krav som ställts av kampen för politisk makt, vare sig det handlat om revolutionär handling eller valallianser.

Västmarxismen har under de senaste årtiondena [1:a upplagan av boken skrevs 1986] främst sysslat med att teoretisera över eurokommunistisk strategi och särskilt dess valstrategi med ”folkliga allianser”. Samtidigt som eurokommunismens slutliga mål fortfarande är att bygga socialismen, ett klasslöst samhälle utan utsugning, verkar detta mål inte längre genomsyra hela processen av revolutionär förändring. I stället är processen präglad av den politiska strategins omedelbara behov och erövringen av politiska ämbeten. Den marxistiska teorin används inte längre till att försöka stärka arbetarklassens enhet genom att skingra de kapitalistiska mystifikationerna som står i dess väg. I stället har, som vi ska se i det följande, dessa mystifikationerna inkorporerats i den post-marxistiska klassteorin, som nu främst inte sysslar med att belysa processen med att formera klassen eller klasskampens väg, utan snarare att upprätta en grundval för allianser inom och mellan klasser som de är här och nu, med målsättningen att få politisk makt eller snarare vinna offentliga befattningar....

[Meiksins Wood redogör sedan (på drygt 4 boksidor) för utvecklingen av ”västmarxismen” under 1970-talet. Hon påvisar att det redan då började framträda teoretiker som ifrågasatte arbetarklassens roll i kampen för socialismen.

En ”pionjär” på det området var den österrikisk-franske socialistiske teoretikern André Gorz, som i boken *Farväl till proletariatet: bortom socialismen* (sv. utg 1982) ifrågasatte den traditionella marxistiska synen på arbetarklassen. Gorz’ idéer diskuterades en hel del bland vänsterintellektuella, men eftersom han saknade djupare förankring i den europeiska arbetarrörelsen så fick hans idéer ganska litet inflytande.

Viktigare var att den s k *eurokommunismen* (särskilt i Italien och Spanien) började odla liknande idéer, inspirerade av den franska Althusser-skolan. I denna utveckling kom Nicos Poulantzas kom att spela en särskilt viktig roll, vid sidan av Althusser själv (båda har haft stort inflytande i den grekiska vänstern*). En annan faktor som spelade roll är maoismen, som i många sammanhang talade om ”folket”, ”folkets kamp” osv i stället för ”arbetarklassen” och som gav begreppet ”klasskamp” en *ideologisk* och *voluntaristisk* innebörd som knappast kan betecknas som marxistisk (t ex under kulturrevolutionen).

Resten av kapitlet, som återges nedan, handlar om hur de populistiska idéerna trängde in i de eurokommunistiska partierna.]

II

Den klart mest inflytelserika skolan inom västerländsk marxism på sistone har varit den teoretiska strömning, som hämtar sin främsta inspiration från Louis Althusser. Perry Anderson har jämställt Althusserns nya bidrag med den allmänna tendensen inom västerländsk marxism till den ”brytning av den politiska enheten mellan marxistisk teori och masspraktik” som har sina rötter i såväl ”bristen på revolutionär masspraktik i väst” som stalinismens förtryck.¹ Detta leder till den ”metodologiska besatthet”, som Althusser delar med andra västerländska marxister, där frågor som har att göra med teoretisk form ersätter frågor med politisk substans; det är orsaken till upptagenheten med borgerlig kultur och en ”retroaktiv assimilering” av marxism och förmarxistisk filosofi, inte minst i dess idealistiska former (i Althusserns fall handlar det speciellt om Spinoza)², när ”det borgerliga tänkandet återvann en relativ livskraft och överlägsenhet”³ samtidigt som socialismen var på tillbakagång i väst; där kan man också hitta orsaken till Althusserns språkliga dunkelhet. Althusserns akademism på det

* Se intervjun [Den andra grekiska vänstern](#). – Red

¹ Perry Anderson, *Om den västerländska marxismen*, Arkiv, 1984, s 71.

² *Ibid.* s. 80

³ *Ibid.* s. 72

teoretiska planet hade ett vingligt samarbete med hans aktiva politiska engagemang i det franska kommunistpartiet, och det konkreta sambandet mellan hans teori och praktik har varit föremål för het debatt. Hur som helst finns en viss inkonsekvens i försöken att förena politisk praktik, i synnerhet revolutionär praktik, med en teori, som inte erkänner att historien har några *subjekt*. Med några undantag har det teoretiska arbete som Althussers lärjungar och efterträdare stått för inte varit mindre benäget till skolastiska abstraktioner, ”metodologisk besatthet”, filosofisk idealism och dunkelt språk; men deras utveckling har varit mycket tydligare och konkretare bundet till de politiska rörelserna i väst på 1960- och 1970-talet och då framför allt eurokommunismens skiftande program.

Eurokommunisterna hävdar att deras mål, till skillnad från socialdemokratins, inte bara är att förvalta kapitalismen, utan att omvandla den och införa socialism. Deras strategi för att uppnå detta mål går i huvudsak ut på att använda och utvidga borgerligt demokratiska uttryck, att bygga socialismen på konstitutionellt vis inom den borgerliga demokratins rättsliga och politiska ramar. Eurokommunistiska teoretiker avvisar i allmänhet strategier som anser den borgerliga staten vara omöjlig att tränga in i genom folklig kamp och som något som helt enkelt måste angripas och krossas utifrån, från en bas som bygger på alternativa politiska institutioner. Eurokommunistiska partier framställer således sig själva som både ”kamp-partier” och ”regeringspartier”, som via valsegrar kan tränga in i den borgerligt demokratiska staten, omvandla den och befästa villkoren för socialism. Mer specifikt baseras deras strategi på övertygelsen att under kapitalismens ”monopolistiska fas” har nya motsättningar uppstått – och till och med blivit viktigare än den gamla motsättningen mellan utsugare och utsugna, kapital och arbete. Inom den ”statsmonopolistiska kapitalismen” finns en ny konflikt mellan monopolistiska krafter, under statlig enhet och organisation, och ”folket” eller ”de folkliga massorna”. Den helt avgörande, i själva verket centrala principen i eurokommunisternas strategi är ”folkliga allianser”, en allians över klassgränserna baserad på antagandet att en avgörande majoritet av befolkningen, inklusive småbourgeoisin och rent av delar av bourgeoisin, och inte bara den traditionella arbetarklassen, kan vinnas över för socialismen. Det är just detta faktum, som skulle möjliggöra en ”fredlig och demokratisk” övergång till socialism. Kommunistpartier får därför inte vara arbetarpartier i någon ”sektarisk” mening; de får inte bara vara öppna för allianser med, eller eftergifter till, andra partier och grupper. De måste själva direkt företräda de olika intressena hos ”folket”.

Eurokommunismens allmänna strategi tycks således, åtminstone omedvetet, vara uppbyggd på något annat än den direkta konflikten mellan kapital och arbete och på någon annan drivkraft än klasskampen. Dess främsta mål är att samla ”folkliga” krafter mot ”den statsmonopolistiska kapitalismen” och upprätta bredast tänkbara massallianser för att sedan införa en ”avancerad demokrati” på basis av denna folkliga allians och på denna bas ska sedan någon sorts socialism upprättas gradvis. Drivkraften är inte spänningen mellan kapital och arbete, i själva verket tycks strategin utgå från nödvändigheten – och möjligheten – att undvika en konfrontation mellan kapital och arbete. I den mån strategin har antikapitalistiska mål kan den inte bara styras av intressena hos dem som är direkt utsugna av kapitalet, utan måste basera sig på de skilda och ofta motsägelsefulla sätt som olika delar av alliansen står i motsättning till monopolkapitalet. Det kan därför hävdas att rörelsen i förstas hand inte behöver, eller rent av inte får, ha specifikt socialistiska mål som drivkraft.

Den klassöverskridande allians eurokommunismen talar om handlar därför om något mer än enbart en valstrategi. Den innebär en speciell syn på vad som leder till historiska förändringar. Det finns två sätt att se på hur andra klasser inkluderas i den historiska roll som arbetarklassen tidigare tillskrevs. Ett är att betona eurokommunisternas optimistiska syn på möjligheterna att ”demokratisera” den kapitalistiska staten. Det andra är att betona deras pessimistiska syn på den revolutionära potentialen hos arbetarklassen. Det råder inte mycket tvivel om att euro-

kommunisternas strategi, hur optimistiska de än må låta, ytterst baseras på samma historiska verklighet, som på djupet utformat västerländsk marxistisk teori och praktik i allmänhet: dvs arbetarens ointresse av revolutionär politik. Det måste också tilläggas att eurokommunisternas förslag är djupt påverkade av erfarenheterna av folkfrontspolitiken. Och det är till och med möjligt att det ligger mer bakom denna politiska strategi än enbart pessimism om arbetarklassen. Exempelvis kan strategin med att omvandla den kapitalistiska staten genom att utvidga dess borgerligt demokratiska former, att ställa förbättrade representativa institutioner mot system som bygger på direkt rådsdemokrati, avspegla en djupare brist på intresse för, eller misstänksamhet mot, folklig makt.⁴ Oavsett hur doktrinen om folkliga allianser framställs eller uppfattas blir effekten densamma: den fråntar arbetarklassen dess avgörande roll för revolutionära förändringar och förminska klasskampen som drivkraft för samhällsförändringar.

Här ligger kruxet för eurokommunismen. Vi kan inte komma åt kärnfrågan bara genom att jämställa eurokommunism med socialdemokrati. Det löser inget att bara avfärda eurokommunisterna när de hävdar att deras mål är att omvandla, inte förvalta, kapitalismen. Gör man så undviker man den verkliga utmaning eurokommunismen står för. Det går heller inte att reducera det hela till bara en fråga om olika *metoder* – revolutionärt uppror eller konstitutionalism, valpolitik, utvidgning av borgerligt demokratiska institutioner. Den avgörande frågan handlar om källan till och vem som ska stå för revolutionära förändringar. Det är den frågan som ytterst avgör inte bara metoderna för socialistisk strategi, utan också målen för den; för hur man ser på vad som är drivkraften till en socialistisk samhällsomvandling handlar också om att på samma gång definiera karaktären hos och begränsningarna av socialismen som sådan och dess löfte om mänsklig frigörelse.

III

Två aspekter av den eurokommunistiska doktrinen har varit framträdande i post-althusseriansk teori: uppfattningen om övergång till socialism som en utvidgning av borgerligt demokratiska former och, mer grundläggande, doktrinen om den klassöverskridande ”folkliga” alliansen. Följaktligen har de främsta teoretiska nymodigheterna inom denna del av marxismen skett inom teorin om *staten* och teorin om *klasser* och där har frågan om *ideologi* intagit en alltmer avgörande roll. Som en följd av detta har det skett en omfattande omformulering av marxismens teoretiska principer i allmänhet. När det kommer till kritan så har eurokommunismens doktrin om klassöverskridande allianser och dess politiska strategi lett till inget mindre än en omdefiniering av begreppet *klass* som sådant och av hela den begreppsmässiga apparat som traditionell marxistisk klassteori och klasskamp byggt på, en omdefiniering av historiska aktörer där produktionsförhållanden och utsugning har avlägsnats från samhällsstrukturens och samhällsutvecklingens kärna, och mycket annat dessutom. Framför allt har det funnits en växande tendens att avlägsna sig från marxismens ”ekonomism” när man inte bara talat om den politiska autonomi utan om dess *dominans* och därmed också ideologins. Dessa teoretiska begrepps funktion när det gäller utarbetandet av en strategi för folkliga allianser och ”demokratisering” blir uppenbar när vi granskar några av de viktigaste förändringarna av marxistisk teori och staten och klasser som gjorts av post-althusserianerna.

Men politikens och ideologins autonomi och dominans har tidiga rötter i maoismen, vilket kan förklara hur relativt lätt många av våra nya ”sanna” socialister haft att, med Althussers hjälp, färdas från maoism till eurokommunism och sedan vidare. För att förstå logiken i den resan och den tvetydiga uppfattning om demokrati och folklig kamp som ligger bakom måste något bli sagt om den attraktionskraft som maoistiska doktriner om ”kulturrevolution”, ”masslinje” och anti-ekonomism haft på många, framför allt studenter och intellektuella, inom

⁴ Ralph Miliband, ”Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, sid. 165-167.

vänstern i Europa, vilket kan förklara hur det osannolika inträffat att dessa doktriner kunnat överföras från Kina till helt andra förhållanden i Västeuropa.

Problemet med det kinesiska folkets ”efterblivenhet” och en utvecklad arbetarklass fick det kinesiska kommunistpartiet att börja tala om möjligheterna till ”stora språng framåt” i brist på äkta revolutionära förhållanden – dvs förhållanden som hade med *klasser* att göra – och på olika sätt skilja revolution och klasskamp åt. Avståndstagandet från ”ekonomism” ledde inte bara till att *massorna* – en mer eller mindre lös massa av arbetare och bönder – ersatte klass som den drivande kraften i samhällsomvandlingen, utan framför allt att materiella produktionsförhållanden och klasser kunde ses som mindre betydelsefulla när det gällde att bedöma möjligheterna till revolution. Det blev möjligt att se politisk handling och ideologi som i stort sett autonoma av materiella förhållanden och klasser, samt att göra revolutionen till något som mer handlade om autonom politisk och kulturell kamp. Kulturrevolutionen var det yttersta uttrycket för denna uppfattning och för den extrema voluntarism, som denna autonomisering av politiskt handlande och ideologisk kamp med nödvändighet skulle leda till.

Denna syn på revolutionen medförde oundvikligen en ambivalent relation till massorna och till demokrati. Dels poängterade man behovet av omfattande folklig aktivitet; dels leddes den maoistiska revolutionen med nödvändighet av partikadrer och för dem innebar folkligt engagemang inte folklig demokratisk organisering, utan mer ”att ha kontakt” med massorna och bygga ”masslinjen” på den ”råvara” som fanns i idéer och uppfattningar bland folket. Revolutionen uppfattades inte längre som något som direkt härstammade från kampen av en klass vägledd och enad av de egna klassintressena. I stället för en klass med egen identitet, egna intressen och en egen kamp byggde revolutionens folkliga bas på en mer eller mindre formlös massa (vilken är identiteten hos ”folket” eller ”massorna”? Hur skulle en revolution se ut som de själva gjorde i eget namn?), som skulle tyglas av partiet och erhålla sin identitet, sin inriktning och själva identiteten från autonoma partikadrer. Under ”Kulturrevolutionens” senare del, då den regelrätta partiapparaten åsidosattes, antog autonomiseringen av politiskt och ideologiskt handlande extrema former.

Att överföra sådana principer till de utvecklade kapitalistiska länderna i väst, och i synnerhet att de där skulle övertas av studenter och intellektuella, var helt klart inte någon lätt uppgift och krävde betydande modifieringar – med tanke på att det där fanns en väl utvecklad och stor arbetarklass med lång kamptradition, för att inte tala om de allt annat än idealiska villkoren för intellektuella i Kina.

Det är ändå inte svårt att inse lockelsen som denna syn på revolutionen utgjorde, med dess raffinerat tvetydiga syntes av demokratiska och anti-demokratiska inslag. Dels fanns den maoistiska doktrinen och dess betoning av kontakter med massorna, attackerna på byråkratisk förstelning, masslinjen och Kulturrevolutionen, som tycktes tillgodose de allra djupaste anti-statliga och demokratiska impulserna. Dels kunde den tolkas (oavsett hur den utformades konkret i Kina) som att detta kunde ske utan att marginaliserade intellektuella skulle förpassas till revolutionens periferi. Skilsmässan mellan revolution och klasskamp, den autonoma roll som ideologisk och kulturell kamp tillskrevs, kunde av intellektuella tolkas som en invit att agera som folkets revolutionära samvete, att sätta sig själva före inneboende klassinstinkter och intressen och ta ledningen över folklig kamp. Om det finns någon revolution som ska kunna ledas av intellektuella måste det ju, när allt kommer omkring, handla om en ”kulturell” sådan.

Maoismen, som aldrig var något annat än en marginell och inkonsekvent företeelse inom den utvecklade kapitalismens ramar, kunde inte överleva överföringen någon längre tid; men ämnen som kulturell revolution, den politiska och – framför allt – ideologiska kampens autonomi, och i synnerhet att kampen av en *klass* ersattes med kampen av *folkliga massor* skulle överleva under former som var mer anpassade till ett västligt sammanhang. Åtminstone

en del av dem som lockats av maoismen på grund av dess anknytning till dessa doktriner verkar ha hittat ett rimligt substitut i eurokommunismen: ett alternativ till stalinismen som både utlovade demokrati och folkligt engagemang och en särskild plats för en elit av partikadrer och marginaliserade intellektuella. Framför allt skulle även den alltmer ersätta begreppet *klass* med det mer flexibla ”folkliga massor” – fast givetvis i en helt annan form. Och även här gavs den politiska och ideologiska kampen en ställning, som var i det närmaste helt avskild från materiella förhållanden och klasser. Man behöver givetvis inte söka efter maoistiska influenser för att förklara eurokommunismens doktriner. Kommunismen i Europa har egna traditioner – som arvet från folkfronterna och deras klassöverskridande allianser, passande versioner av Gramscis hegemoniteori med dess betoning av ideologisk och kulturell dominans, osv. Men för en viktig del av den europeiska vänstern låg en bekväm logik i övergången från ”maoism” (i dess västliga variant) till eurokommunism. Det är därför inte förvånande att det går att hitta bestående teman med framträdande ställning i olika teoretiska system på akademisk nivå som vuxit upp sida vid sida med eurokommunismen.

3. Föregångaren: Nicos Poulantzas

Nicos Poulantzas (1936-1979)

Introduktion

Här tar Meiksins Woods itu med den grekiske ”althusserianen” Nicos Poulantzas, som banade väg för ”postmarxismen”, genom att bli ifrågasätta och omdefiniera grundläggande marxistiska begrepp, främst klassbegreppet och synen på staten.

Poulantzas, som från början (likt Althusser) hämtade inspiration från maoismen, kom under 1970-talet att fjärma sig från denna och i stället närma sig eurokommunismen, samtidigt som han höll fast vid vissa maoistiska föreställningar.

Poulantzas (tillsammans med Althusser) hade stort inflytande inom den grekiska vänstern, inklusive det grekiska kommunistpartiets eurokommunistiska falang (*KKE-inrikes*), som Poulantzas själv tillhörde. KKE-inrikes bytte 1991 namn till *Synaspismós*, som 2004 var med om att bilda vänsterkoalitionen *Syriza*.*

Martin F

* * *

I

Alla viktiga teman inom Den Nya Sanna Socialismen (NSS) finns i embryonal form i Nicos Poulantzas´ verk, och det är möjligt att han om han levat vidare hade följt logiken i sin teoretiska och politiska bana till de positioner, som nu intas av många av hans post-althusserianska kolleger. Nu kom han förvisso aldrig att gå så långt, och även om han

* Se intervjun [Den andra grekiska vänstern](#) med en ledande medlem av den grekiska vänsterfronten Antarsya, som betonar den viktiga roll som ”Althusserskolan” spelat för den grekiska vänstern.

otvivelaktigt kan betecknas som en viktig influens, går det inte helt och hållet att teoretiskt eller politiskt se honom som en fullfjädrad representant för NSS, vare sig när det gäller det teoretiska avskiljandet av ideologi och politik från all social bestämning eller det politiska avskiljandet av socialismen från arbetarklassen.

Poulantzas förtjänar speciell uppmärksamhet, inte bara för att han kanske är den mest betydande teoretikern inom den post-althusserianska traditionen, den som gjort mest för att befästa den traditionen och dess filosofiska inriktning inom ramen för den nutida socialismens omedelbara politiska frågor, utan också för att han gett ett viktigt bidrag för att orientera marxister i allmänhet mot länge förbisedda teoretiska frågor. Omfattningen av hans inflytande bland dagens generation av marxistiska politiska teoretiker, som är desto mer imponerande genom hans tragiskt kortvariga insats, skulle vara tillräckligt för att utnämna honom till en modell. Men han är exemplarisk också i mer allmän, historisk, betydelse. Hans politiska och teoretiska utveckling visar på en större tendens inom europeisk vänster och avspeglar en hel generations politiska odysse.

När Poulantzas skrev sitt första viktigare teoretiska arbete, *Politisk makt och sociala klasser*, som utkom 1968, letade han, i likhet med många andra, efter basen för en socialistisk politik som varken var stalinistisk eller socialdemokratisk. Det fanns då, strax före eurokommunismens epok, inget klart alternativ i Europa. Poulantzas´ teoretiska utforskning av den politiska terrängen var ännu abstrakt kritisk, negativ, där han täljde på bland de teoretiska grunderna inom de viktigaste tillgängliga alternativen, men utan något klar och öppen uppslutning bakom någon partilinje. Precis som många andra vid den tiden tycks han emellertid ha lutat åt ett ultravänsteristiskt, mer eller mindre maoistiskt, alternativ. Åtminstone finns många tecken på det i hans teoretiska begreppsapparat, som var starkt påverkad av Althusser, vars egna maoistiska sympatier var rätt uttalade vid denna tid. Kritiken av ”ekonomismen”, som är bärande i Poulantzas´ verk och grunden för hans betoning av det specifika och autonoma hos politiken, var karakteristisk för maoismen och utgjorde en av huvudorsakerna till dess attraktionskraft på personer som Althusser. Begreppet ”kulturrevolution” var också starkt tilltalande för Poulantzas och många andra som hävdade att det var den verksamma principen bakom ”revolutioner” liknande Maj -68. Oavsett vad begreppet innebar för kineserna, upptogs det av studenter och intellektuella i Väst för att omfatta revolutionära rörelser utan specifik inriktning eller fokusering på specifika politiska mål. I stället kännetecknades det av en utspridning av kampen genom hela det sociala ”systemet” och alla dess olika instrument för ideologisk och kulturell integration. De teoretiska följderna av detta begrepp framhålls av Poulantzas själv, exempelvis i hans debatt med Ralph Miliband. Under denna diskussion utnyttjade Poulantzas det althusserianska begreppet ”ideologiska statsapparater”, enligt vilket olika ideologiska institutioner inom civilsamhället, med uppgift att upprätthålla den härskande klassens hegemoni – som kyrka, skolor, till och med fackföreningar – är att betrakta som en del av staten.¹ Han fortsatte med att tala om ett samband mellan idén om en ”kulturrevolution” och det strategiska behovet av att ”bryta” med dessa ideologiska apparater. Det är inte svårt att se varför förespråkare för ”kulturrevolution” kan lockas att se dessa ”apparater” som en del av staten och därmed ge teoretisk legitimitet åt en övergång till ”kulturell” och ideologisk revolt och att sprida ut kampen. *Ideologins* centrala ställning i post-althusseriansk politik och teori, oavsett de förändringar den senare undergått, kan i själva verket finna sina rötter i synen på de sociala omvandlingar som ”kulturrevolution” – om inte i dess ursprungliga kinesiska form, så åtminstone i det specifikt västliga idiom som uppstod kring Maj -68. Hos den tidige Poulantzas, precis som hos många andra av hans samtida, finns också mycket som påminner om den ”ultravänsteristiska avvikelse” (vilket Miliband pekade på i debatten med Poulantzas), som ser bara små skillnader mellan den kapitalistiska statens olika former,

¹ Jfr Robin Blackburn (ed.), *Ideology in Social Science*, London 1972, kapitel 11.

oavsett om den är fascistisk eller liberalt-demokratisk, och där borgerligt demokratiska uttryck inte är mycket mer än hyckleri och mystifikation. Starka tecken på detta återfinns exempelvis i Poulantzas' uppfattning att bonapartism är ett viktigt karaktärsdrag hos alla kapitalistiska stater.

Poulantzas övergav eller modifierade många av dessa begrepp under den fortsatta debatten och i sina senare arbeten. När hans tidigare politiska hållning, med dess blandning av ultravänsterism och maoism, ersattes av eurokommunismen, avlägsnade han sig från sin tidigare syn på bonapartism, "ideologiska statsapparater", osv. Framför allt förändrades hans syn på staten, samt hans direkta politiska ställningstaganden, från en klar nedvärdering av liberalt demokratiska former till att han, om än försiktigt, accepterade eurokommunismens syn på övergången till socialism som en utvidgning av existerande borgerligt demokratiska former. Det gäller särskilt hans sista bok, *State, Power, Socialism*.

Såväl de politiska som de teoretiska förändringarna är avsevärda, men det finns ändå en kontinuitet, en kontinuitet vad gäller de bakomliggande förutsättningarna, som säger åtskilligt inte bara om Poulantzas själv, utan också om den logik som kännetecknat utvecklingen inom den europeiska vänstern, eller en viktig del av den, sedan 1960-talet. Det finns en karakteristisk ambivalens i hans egen syn på demokratisk socialism och vägen till att förverkliga den, en ambivalens som finns kvar under resan från "maoism" till eurokommunism och där klasskampen och arbetarklassen tenderar att undanträngas.

II

Poulantzas' teori om staten, med all dess skolastik, motiverades till en början av strategiska hänsyn och behovet av att tillhandahålla en teoretisk bas för att "vetenskapligt" kunna kritisera vissa politiska program och stödja andra. I *Politisk makt och sociala klasser* hade Poulantzas konstruerat ett genomarbetat teoretiskt argument som till stora delar gick ut på att påvisa och förtydliga två viktiga kännetecken hos den kapitalistiska staten: den enhetliga karaktären hos dess institutionaliserade makt och dess "relativa autonomi" i förhållande till de dominerande klasserna. Paradoxalt nog, hävdade Poulantzas, härrörde inte de dominerande klassernas "entydiga och exklusiva" politiska makt under kapitalismen från direkt medverkan i eller förfogande över "bitar" av den institutionaliserade makten, utan snarare från den "relativa autonomi", som gör det möjligt för staten att förse dem med den politiska enhet som de annars saknar.²

Den fråga som döljer sig bakom dessa teoretiska argument är i grunden strategisk: "kan staten ha en sådan autonomi i förhållande till de dominerande klasserna, att den kan fullborda övergången till socialism utan att statsapparaten sprängs genom att den erövrar genom arbetarklassens erövring av klassmakten?"³ Poulantzas svar riktar sig mot specifika mål. Han kritiserar "instrumentalistiska" argument där staten betraktas som ett rent verktyg för de dominerande klasserna. Han avvisar även den andra sidan av det "instrumentalistiska" myntet, uppfattningen att verktyget lätt kan byta ägare och att det, i egenskap av ett trögt och neutralt redskap, lika lätt kan hanteras för socialismens intressen som det tidigare utnyttjades i kapitalets.⁴ Kort sagt attackerar Poulantzas nu de teoretiska grunderna för "reformismen" och socialdemokratins politiska strategi. Denna strategi delar i själva verket den borgerligt pluralistiska synen att staten kan tillhöra olika mot varandra stridande intressen och detta leder sedan till övertygelsen att så snart representanterna för arbetarklassen blivit flest, går det att genomföra revolutionen "uppifrån", i stillhet och gradvis utan någon omvandling av staten i

² Nicos Poulantzas, [Politisk makt och sociala klasser](#), Partisanbiblioteket 1970. (sid. 168 i versionen på marxistarkivet)

³ *Ibid.*, sid. 156.

⁴ *Ibid.*, sid. 157

sig. För socialdemokrater kan dagens statsmonopolistiska kapitalism framstå som en övergångsform mellan kapitalism och socialism. Politiska och juridiska former, som ligger före ekonomin, kommer helt enkelt att dra med sig den senare och möjliggöra en styckevis övergång till socialism utan klasskamp.

I detta läge förblir Poulantzas' egna politiska recept till stor del underförstådda, bortsett från hans mycket allmänna kritik av socialdemokratins. Även om hans statsteori kunde anpassas till ett angrepp på stalinismen, något som han senare skulle göra uttalat genom att behandla stalinismen som mer eller mindre den andra sidan av myntet av socialdemokratins "statsinriktning", är den sortens kritik dämpad i hans tidiga arbeten. I själva verket fanns det fortfarande inte mycket som kunde betecknas som "anti-statlig inriktning". I den mån boken kan ses som en indirekt kritik av det franska kommunistpartiet (PCF) handlar det om ett budskap i kodform, precis som var fallet med Althusserns arbeten vid samma tid. Om *Politisk makt och sociala klasser* kan sägas att den allmänt siktar på att förmedla trohet mot leninistisk tradition, i dess althusserianska former.

I detta arbete finns emellertid ett viktigt teoretiskt manövrerande som har långtgående politiska konsekvenser. Det är här som Poulantzas börjar etablera *politikens* dominans och går därvid längre än sin mentor Althusser, och Balibar, i sitt avståndstagandet från marxismens "ekonomism". Kanske förebådar han här de maoistiska tendenser som är mer uttalade i hans nästa stora arbete, *Fascism och diktatur*, men han mejslar också ut ett teoretiskt verktyg, som skulle visa sig bli användbart också vid den senare övergången till eurokommunismen.

Poulantzas inleder med att förklara de sammanhang där politiken är "dominerande":

"... i statens roll som sammanhållningsfaktor för enheten i en formation. I denna mening anger den ekonomiska funktionens dominans i statens globala roll i regel att den dominerande rollen i instansernas sammanfogning tillkommer politiken, och det inte bara i den strikta betydelsen av direkt funktion i den egentliga politiska klasskampen, utan i den angivna meningen. I det här fallet är den ekonomiska funktionens dominans i staten förbunden med statens *dominerande roll*, därigenom att funktionen som sammanhållningsfaktor nödvändiggör dess specifika ingripande i den instans som ju har den *bestämmande rollen* i en formation, nämligen ekonomin. Det här gäller uppenbarligen för den despotiska staten i det asiatiska produktionssättet – politikens dominans reflekteras där i den ekonomiska funktionens dominans i staten -; och det gäller också i kapitalistiska formationer, i det statsmonopolkapitalistiska stadiet med dess "interventionistiska" stat. I den kapitalistiska statsform som den "liberala staten" under privatkapitalismen utgör, reflekteras däremot den ekonomiska nivåns dominerande roll i den politiska funktionens dominerande roll i staten – "gendarmstaten" -, och i ett specifikt icke-ingripande från statens sida i ekonomin."⁵

I senare arbeten skulle samma tanke formuleras mer koncist:

"... att monopolkapitalismen utmärks av dominansens förflyttning i KPS från det ekonomiska till det politiska, Staten, medan konkurrensstadiet utmärks av att det ekonomiska förutom sin bestämmande roll även innehar den dominerande rollen."⁶

Med andra ord, trots separeringen av ekonomi och politik, som är unik för kapitalismen och som överlever in i den monopolistiska fasen genom statlig interventionism, får den politiska sfären en ställning som motsvarar den politiska sfärens "dominans" i förkapitalistiska produktionssätt. Poulantzas ser till och med en parallell mellan statsmonopolistisk kapitalism och "det asiatiska produktionssättet" i det avseendet.

Denna parallell och Poulantzas' syn på politikens "dominans" under statsmonopolistisk kapitalism säger åtskilligt om hans uppfattning. Hans argumentation baseras på den alt-

⁵ *Ibid.*, sid. 26.

⁶ N Poulantzas, [Den moderna kapitalismens klasstruktur](#), Zenit 1977, sid. 24 (på marxistarkivet).

husserianska principen att även om ekonomin alltid är ”bestämmande i sista instans” kan andra ”instanser” inom den sociala strukturen inta en ”bestämmande” eller ”dominerande” ställning. I själva verket ”bestämmer” ekonomin bara genom att avgöra vilken instans som kommer att vara bestämmande eller dominerande. I bästa fall är detta en grumlig eller problematisk uppfattning, men blir i någon mening begriplig genom att försöka förmedla uppfattningen att under vissa produktionsätt – i själva verket som typfall i förkapitalistiska samhällen – kan produktionsförhållanden och exploatering själva vara organiserade på ”utom-ekonomiskt” vis. Under exempelvis feodalismen kan överskottet utvinnas med utom-ekonomiska metoder, eftersom jordägarens makt att utsuga är ofrånkomligt kopplad till hans politiska makt, till att han förfogar över ”en bit” av staten. Under det ”asiatiska produktionsättet” kan det ”politiska” sägas vara dominerande på samma sätt, inte i betydelsen att politiska relationer blir viktigare än utsugningsrelationer, utan snarare genom att utsugningsrelationerna i sig antar en politisk form genom att staten i sig är den som i första hand tillskansar sig merarbetet. Det är just denna fusion mellan det ”politiska” och det ”ekonomiska” som skiljer dessa fall från kapitalismen, där exploatering, grundad på total expropriering av de direkta producenterna, och inte på deras juridiska eller politiska beroendeställning eller underkastelse, får en helt och hållet ”ekonomisk” form. Detta är i stort det sätt på vilket Althusser och Balibar utvecklar principen om ”bestämning i sista instans”. I händerna på Poulantzas genomgår idén emellertid en subtil men ytterst betydelsefull omvandling.⁷

I den ursprungliga betydelsen är exploateringsförhållanden alltid centrala, även om de kan anta ”utom-ekonomiska” former. Som Poulantzas formulerar det upphör exploateringsrelationer att vara avgörande. Som han ser det ingår exploateringsrelationer i den ekonomiska sfären; och i förkapitalistiska samhällen och uppenbarligen även under monopolkapitalismen, kan ”det ekonomiska” vara underordnat en separat politisk sfär med en egen specifik dominansstruktur. Poulantzas skulle mycket väl kunna framhålla att politikens roll och centrala ställning varierar beroende på om den har en direkt eller indirekt roll i utvinnandet av mervärdet och beroende på om ”det politiska” är åtskilt från ”det ekonomiska”. Han skulle också kunna göra gällande att statens utvidgade roll under dagens kapitalism alltmer kommer att göra den till en arena för klasskampen. Men Poulantzas går längre än så. Han hävdar inte bara att exploateringsförhållandenas karaktär kan variera under olika produktionsätt, beroende på om de antar ”ekonomiska” eller ”utom-ekonomiska” former, utan också att produktionsätten – till och med olika faser inom produktionsätten – kan variera beroende på om exploateringsförhållandena i sig är ”dominerande”. När han därför hävdar att ”det politiska”, och inte ”det ekonomiska” är ”dominerande” under monopolkapitalismen, argumenterar han i själva verket för att *exploateringsförhållandena* (om än otvivelaktigt ”avgörande i sista instans”) inte längre har ”huvudrollen”.

III

1970 publicerade Poulantzas *Fascism och diktatur*, hans mest tydliga maoistiska verk. Det är skrivet i efterdyningarna till Maj -68, då maoismen utgjorde den största ungdomsströmningen inom fransk vänster i form av *La Gauche Prolétarienne*. Boken är späckad med hänvisningar till Mao och som om inte detta vore nog för att klargöra sin politiska hemvist bidrar han också med ytterligare en vägvisare: en karakterisering av Sovjetunionen – tämligen omotiverad med tanke på bokens tema – i termer hämtade från Charles Bettelheim (vars arbeten han redan citerat gillande i *Politisk makt och sociala klasser*). I detta verk återfinns även Poulantzas mest konkreta bidrag till politisk sociologi, som uppvisar en anmärkningsvärd okänslighet för skillnaderna mellan den borgerligt demokratiska, eller parlamentariska, kapitalistiska staten

⁷ *Ibid.*, sid. 4, not 1. Det är värt att notera att Poulantzas anser Balibars inställning alltför ”ekonomistisk”.

och den kapitalistiska staten i dess fascistiska form. Där skulle hans syn förändras drastiskt de närmaste åren.

Nästa viktiga milstolpe var *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, som utkom 1974. Nu hade Poulantzas övergett maoismen och hade också börjat öppet kritisera PCF:s teorier, men fortfarande från vänster. Boken rymmer några viktiga tillämpningar av hans statsteori på kommunismens strategiska frågor, samt ännu mer betydande förändringar av klassteorin, som går långt i att eliminera produktionsförhållanden och exploatering som bestämmande för klasstillhörighet – allt detta, som vi kommer att få se, med betydande politiska konsekvenser.

En speciell måltavla för hans kritik är PCF:s strategi med ”en antimonopolistisk allians” och teorin om ”statsmonopolistisk kapitalism” som denna bygger på. Enligt Poulantzas innehåller PCF:s doktrin flera grundläggande felaktigheter. Den behandlar förhållandet mellan stat och monopolkapital som om det rätt och slätt handlade om en fusion och bortser från att staten representerar ett ”maktblock” mellan flera klasser eller klassfraktioner och inte enbart monopolkapitalets ”hegemoniska” fraktion. Den behandlar alla icke monopolistiska intressen som en del av ”de folkliga massorna”, inklusive en del av bourgeoisin utan att erkänna de klassbarriärer, som åtskiljer hela bourgeoisin från de sant ”folkliga” krafterna och i mångt och mycket, precis som socialdemokratin, betraktar den staten som ett i princip neutralt verktyg, som främst svarar mot den ekonomiska utvecklingens *tekniska* krav. Detta leder till att det inte verkar finnas något i den kapitalistiska statens karaktär som förhindrar att den skulle kunna *övertas* och användas i folkets intressen.

Poulantzas förefaller vara på väg att underminera grunderna för PCF:s strategi. Men även om det förvisso är sant att hans egen ståndpunkt ligger till vänster om huvudfåran inom PCF, handlar det ändå om en kritik inifrån, som utgår från gemensamma principer – framför allt att göra ”folket” eller ”folkliga allianser” till den revolutionära aktören, att övergången till socialism kan ske genom ”omvandling” av den borgerliga staten eller genom ”avancerad demokrati”, vilket innebär att klasskampen försvinner. Till syvende och sist går Poulantzas’ teori inte ut på att underminera kommunisternas strategi, utan på att förse den med en mer solid grundval. Han avvisar egentligen inte begreppet ”statsmonopolistisk kapitalism” utan kommer snarare till dess *undsättning*. Han omformulerar idén för att korrigera dess inneboende motsättningar och tar hänsyn till det orubbliga faktum att staten företräder andra intressen än de som dess hegemoniska monopolistiska fraktion står för. Detta har också fördelen att klargöra varför och hur staten kan vara sårbar för influenser från folklig kamp. Även om Poulantzas ifrågasätter att icke monopolistiskt kapital med nödvändighet måste tillhöra ”folket” håller han fast vid begreppet ”folklig allians” och inriktningen på kamp mellan ”maktblocket” och ”folket” i stället för en direkt klassmässig antagonism mellan kapital och arbete. Poulantzas’ ”vänstereurokommunism” skiljer sig förvisso i viktiga avseenden från huvuddoktrinen, men det som är gemensamt är viktigare än skillnaderna och får betydande konsekvenser för marxistisk teori.

Här kommer vi till det som utgör kruset och Poulantzas’ bidrag till att frånga klasskampen. Den kritiska förändringen av marxistisk teori och praktik, själva navet i eurokommunisternas strategi, handlar om att ersätta den grundläggande motsättningen mellan arbete och kapital med politiska relationer mellan ”folket” och en dominerande kraft eller maktblock organiserat av staten. Denna avgörande förändring kräver ett antal förberedande drag. Både *stat* och *klass* måste omplaceras i kampen för socialismen och detta kräver en ny definition av såväl stat som klass. Om motsättningen mellan folket, eller en folklig allians, och ett maktblock kombinerat med staten ska bli dominerande räcker det inte bara med att visa hur staten avspeglar, upprätthåller, eller reproducerar utsagningsförhållandet mellan kapital och arbete. Det måste också kunna visas hur den politiska konflikten mellan två politiska organisationer – det

maktblock som organiseras av staten och den folkliga allians som organiserar folket – kan ersätta klasskonflikten mellan kapital och arbete.

Vi har sett hur Poulantzas, i *Politisk makt och sociala klasser*, började tränga undan produktionsförhållanden och exploatering från deras centrala ställning i teorin om staten med att tala om ”politikens dominans”. Som vi ska få se sker något likartat med hans klassteori. Den omedelbara följden blir att omvandla klasskampen till – eller snarare ersätta den med – en politisk konfrontation mellan det maktblock som organiseras av staten och den folkliga alliansen. Man skulle kunna säga att klasskampen finns kvar bara som en ”strukturell” skavank, en ”motsägelse”, snarare än något verkligt avgörande. Som Poulantzas framhåller spelar staten, tillsammans med borgerliga politiska partier, samma organiserande och enande roll för maktblocket som ”arbetarpartier” spelar för den folkliga alliansen.⁸ Huvudmotståndarna blir nu alltmer inte längre klasser involverade i klasskamp, inte ens klasser i kamp *via* politiska organisationer, utan politiska organisationer engagerade i partipolitiska tävlingar. Hans nya teori om staten i dagens kapitalism har tagit ett stort steg mot att upprätta den teoretiska grunden för en eurokommunistisk strategi. Men ännu viktigare för doktrinen om ”folkliga allianser” är en motsvarande omvandling av begreppet *klass*. Om *klass* och *klasskamp* ska kunna bli förenliga med en strategi som undanröjer motsättningen mellan kapital och arbete från dess centrala roll, blir det nödvändigt att omdefiniera begreppet klass så att exploateringsrelationer upphör att vara ”avgörande” i definitionen av klass. Poulantzas genomför detta och samtidigt klarar han av att reducera begreppet *arbetarklass* så till den grad att all strategi som *inte* baseras på ”folkliga allianser” förefaller totalt ansvarslös.

Det viktigaste inslaget i Poulantzas´ klassteori är hans diskussion om ”den nya småbourgeoisin”. Som Poulantzas påpekar står frågan om småbourgeoisin ”för närvarande i centrum för debatten” om klasstruktur och har avgörande betydelse.⁹ En omfattande debatt har förekommit inte bara om klasstillhörigheten för ”traditionella” småborgerliga köpmän, affärsinnehavare och hantverkare, utan framför allt om ”de nya medelklasserna” eller ”mellanskikten”, lönearbetare inom handel eller bankanställda, kontorsanställda och personer inom tjänstesektorn, vissa yrkesgrupper – dvs. tjänstemän eller anställda inom ”tredje sektorn”. Dessa båda ”småborgarskap” utgör de viktigaste delarna av folkliga allianser med arbetarklassen, de som tillsammans med arbetarklassen utgör ”folket” eller ”de folkliga massorna”. Att placera dem rätt i klasstrukturen inom dagens kapitalism har varit en av de viktigare frågorna för eurokommunistiska strateger och teoretiker. Poulantzas betonar den strategiska betydelsen av denna teoretiska debatt, vikten av att korrekt identifiera dessa gruppers klasstillhörighet ”för att bygga en riktig grund för den folkliga alliansen ...”.¹⁰

Poulantzas inleder med att kritisera två allmänna förhållningssätt till frågan om dessa ”nya löntagargrupper” och klumpar ihop några mycket väsensskilda argument rörande de båda kategorierna. Det första går ut på att lösa upp dessa grupper endera i proletariatet eller bourgeoisin, eller båda. Den andra allmänna ”tendensen” är vad Poulantzas kallar ”teorin om medelklassen”, en politiskt motiverad teori som går ut på att blanda ihop både bourgeoisin och proletariat i en ”stuvning” bestående av en allt mer dominerande mellangrupp, ”det ställe där klasskampen löses upp”.¹¹ De flesta av dessa teorier syftar till att helt urvattna begrepp som klass och klasskamp. Ur marxistisk synvinkel och för socialistisk strategi finns bara en teori, bland de flera som ingår i dessa båda kategorier, som utgör någon allvarlig utmaning till Poulantzas´ egen: den teori som införlivar de nya löntagargrupperna med arbetarklassen och

⁸ *Ibid.*, sid. 22.

⁹ *Ibid.*, sid. 80.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 86.

¹¹ *Ibid.*, sid. 82.

som hävdar att tjänstemän blir mer och mer proletariserade. Vi ska strax återkomma till Poulantzas' argument för att avfärda det synsättet.

Därefter tar Poulantzas itu med den lösning som PCF lägger fram i sin politiska strategi för en "anti-monopolistisk" allians. I likhet med Poulantzas tillbakavisar PCF "tesen om de löneanställda gruppernas uppgång i arbetarklassen"¹², men förnekar att de skulle ha någon specifik klasstillhörighet och låter dem stanna i en klasslös gråzon som "mellanskikt". Poulantzas kritiserar denna vägran att inse de nya lönearbetande "skiktens" klasstillhörighet. Det innebär, hävdar han, att abdikera inför borgerlig stratifieringsteori och strider mot marxismens grundläggande inställning att "uppdelningen av samhället i klasser [är] referensramen för hela skalan av samhällliga skillnader". Principen att "klasserna är de fundamentala grupperna i det 'historiska förloppet'" går inte att förena med "möjligheten att andra grupper existerar jämsides med och utanför samhällsklasserna ..."¹³

Det bör omedelbart konstateras att Poulantzas' kritik av PCF:s syn på "de nya löneanställda grupperna" inte riktar sig mot dess rötter, vare sig teoretiskt eller praktiskt. I själva verket handlar hans argument inte om att tillbakavisa PCF:s principer, utan, åter, om ett försök att förse dem med en mer hållbar teoretisk grund, om än något till vänster om partiets huvudlinje. En verkligt marxistisk teori om folkliga allianser måste, anser han, vara baserad på den definition av klasser som tillerkänner dessa "skikt" en egen klasstillhörighet i stället för att låta dem stå utanför samhällsklasserna. Men det viktiga är att denna klasstillhörighet inte står att finna inom arbetarklassen. Med andra ord är Poulantzas ute efter att finna ett klarare marxistiskt teoretiskt stöd för eurokommunismens syn på en allians mellan en *snävt definierad* arbetarklass och folkliga krafter som inte tillhör arbetarklassen.

Varför vägrar då Poulantzas, tillsammans med PCF, att godta den teori som "upplöser" dessa "skikt" i arbetarklassen? Den teorin, som han främst tillskriver C Wright Mills, har senare utvecklats i mer tveklöst marxistiska termer av Harry Braverman och andra. Men uppenbarligen ser Poulantzas detta som en avvikelse från marxismen – exempelvis av det skälet att det gör *lönen* till det avgörande kriteriet för arbetarklassen och därmed görs *distributionssättet* till den centrala faktorn för begreppet klass.¹⁴ (Det är kanhända betydelsefullt att Poulantzas fokuserar på lön som ett distributionssätt och inte som en metod för exploatering – som vi strax ska konstatera) Han hävdar vidare att om man införlivar dessa grupper med arbetarklassen kommer det att befrämja reformistiska och socialdemokratiska tendenser. Att identifiera "mellanskiktens" intressen med arbetarklassens innebär en förvrängning av arbetarklassens intressen, en anpassning till mer efterblivna, mindre revolutionära element.¹⁵ En politisk strategi baserad på arbetarklassens hegemoni och dess revolutionära intressen kräver, hävdar han, att dessa efterblivna element inte räknas till arbetarklassens led.

Ytligt sett verkar Poulantzas' vägran att acceptera proletariseringen av tjänstemän handla om en revolutionär inriktning och hegemoni för arbetarklassen som ensam är "revolutionär hela vägen".¹⁶ Han kritiserar till och med PCF:s analys för att löpa samma risk genom att bortse från de nya lönearbetande skiktens specifika klassintressen och därigenom vad som skiljer dem från arbetarklassens intressen. Sant är att han inte lyckas förklara hur denna risk ska undvikas av ett "arbetarklass"-parti med just målet att vattna ur sin arbetarkaraktär genom att direkt företräda andra klassintressen, men låt oss för ögonblicket lämna den frågan. Låt oss ägna oss åt följderna av hans egen teori om den "nya småbourgeoisin" för att se om den i

¹² *Ibid.*, sid. 83.

¹³ *Ibid.*, sid. 83.

¹⁴ *Ibid.*, sid. 81.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

själva verket representerar något försök att behålla utsagningsförhållanden, klasskamp och arbetarklassens intressen i centrum för marxistisk klassanalys och socialistisk verksamhet.

För Poulantzas verkar det främsta strukturella kriteriet för att skilja arbetarklassen och den nya småbourgeoisin åt att främst handla om skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete. Den ”improduktiva” karaktären hos tjänstemännen skiljer dessa grupper från den ”produktiva” arbetarklassen. Poulantzas utgår från antagandet att Marx själv använde dessa kriterier och satte produktivt arbete som ”den väsentliga gränsen” för arbetarklassen. Men det går enkelt att visa att Marx aldrig avsåg att distinktionen skulle användas på det sättet.¹⁷ I varje fall sade Marx aldrig att det var hans avsikt och Poulantzas kan aldrig visa att så var fallet. Han baserar sin argumentering på en felläsning av Marx. Han citerar Marx för att ha sagt ”Varje produktiv arbetare är en lönearbetare, men detta följer inte att varje lönearbetare är en produktiv arbetare”. Poulantzas får detta att betyda något tämligen annorlunda: ”som Marx uttrycker det”, skriver han och lägger orden i munnen på Marx, ”om varje medlem av arbetarklassen är löneanställd så är inte nödvändigtvis varje löneanställd medlem av arbetarklassen”. De båda uttalandena är förstås inte identiska och Poulantzas *hävdar* inte heller att det ena medför det andra. Han bara *antar* att det är så – dvs han antar exakt det som måste bevisas, att en ”medlem av arbetarklassen” är synonymt med ”produktiv arbetare”. Därefter kan han fortsätta och visa att olika grupper inte tillhör arbetarklassen enbart genom att visa att de inte, enligt Marx´ definition (eller i varje fall hans sätt att tolka den definitionen) är produktiva arbetare.¹⁸

Varför denna distinktion – hur betydelsefull den än må vara av andra orsaker – måste ses som grunden för klassindelning framgår aldrig. Det framgår inte varför denna distinktion skulle upphäva det faktum att dessa grupper, i likhet med kroppsarbetarna, är helt avskilda från produktionsmedlen, att de är utsugna (vilket han medger), att de skapar merarbete som till sin karaktär bestäms av kapitalistiska produktionsförhållanden – den lönerelation där exproprierade arbetare tvingas sälja sin arbetskraft, eller ens att samma drivkrafter för kapitalackumulation som är verksam i arbetets organisering för arbetarklassen – ”rationaliseringen”, uppsplittringen, disciplinen, osv – också är verksam i dessa fall. I själva verket gäller samma villkor – tvånget att sälja arbetskraften och en arbetssituation som följer av den exploaterande logiken hos kapitalackumulationen – även för arbetare som inte direkt utsugs av kapitalet utan är anställda av, låt oss säga, staten eller ”icke vinstdrivande” institutioner. Hur komplexa klassförhållandena än må vara i dagens kapitalism – och det finns många exempel på när nya grupperingar uppstår och andra förändras – är det svårt att se varför exploaterande samhällsliga produktionsförhållanden nu skulle betraktas som sekundära när det gäller definitionen av klass. Poulantzas´ användning av skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete för att separera tjänstemän och arbetarklass verkar i det stora hela vara godtycklig och ett cirkelresonemang, utan några tydliga konsekvenser för vår förståelse av hur klasser och klassintressen uppstår i verkligheten.

I själva verket visar det sig snart att denna ”specifikt ekonomiska” definition inte är tillräcklig – eller ens nödvändig – för att definiera den nya småbourgeoisin. Den kan inte förklara alla grupper Poulantzas vill inkludera i denna klass. Det är inte bara så, menar han, att det inte kan förklara vissa grupper som är involverade i den materiella produktionsprocessen (t ex ingenjörer, tekniker, arbetsledare), det kan heller inte förklara den övergripande enhet, som skulle binda samman alla dessa heterogena element till en särskild klass vid sidan av arbetarklassen. Och då måste *politiska* och *ideologiska* faktorer ses som avgörande. De faktorerna är av-

¹⁷ Jfr Peter Meiksins, ”Productive and Unproductive Labor and Marx’s Theory of Class”, *Review of Radical Political Economics*, vol. 13, n° 3, Fall 1981, sid. 32-43

¹⁸ *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, sid. 90.

görande även för de grupper som redan avskilts genom distinktionen produktivt/icke produktivt arbete¹⁹ och i vissa fall är de till och med viktigare än den distinktionen. I slutändan, när dessa grupper avskilts från bourgeoisin på grund av att de är utsugna, blir *ideologin* den avgörande enande faktor som avskiljer dem från arbetarklassen, i synnerhet då distinktionen mellan manuellt och intellektuellt arbete. Distinktionen kan inte göras med ”tekniska” eller ”empiriska” kriterier skriver Poulantzas – exempelvis genom att empiriskt skilja på ”smutsiga” och ”rena” arbeten, eller dem som arbetar med sina händer och dem som arbetar med sina hjärnor, eller dem som står i direkt kontakt med maskinerna och dem som inte gör det. Huvudsakligen handlar det om en ”politiskt-ideologisk” åtskillnad. Även om denna uppdelning inte är helt rätlinjig och innehåller komplexiteter som ger upphov till nya grupperingar inom den nya småbourgeoisin som sådan, är den ändå, enligt Poulantzas, avgörande för att särskilja dessa grupper från arbetarklassen *och* är viktigare än olika skillnader inom klassen, *inklusive* skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete, som den inte alltid sammanfaller med. Med andra ord är denna *ideologiska* skillnad den avgörande faktorn som konstituerar den nya småbourgeoisin som klass över huvud taget.

Det är långt ifrån klart vilken verklighet Poulantzas´ ideologiska skillnader svarar mot, eller varför de skulle vara viktigare än det som är strukturellt gemensamt för arbetarna. Sant är att produktionens organisering under industrikapitalismen skapar skillnader mellan arbetarna inom produktionsprocessen som inte bestäms av de tekniska behoven i denna process utan av dess *kapitalistiska* karaktär. Dessa skillnader utgör ofta hinder för att åstadkomma en enad klass – även när det handlar om arbetare som tillhör samma klass på grund av sin relation till kapital och exploatering. Men det framgår inte varför de skillnader som Poulantzas tar upp skulle vara mer avgörande än alla andra som splittrar arbetarna under arbetsprocessen eller splittrar dem i processen för att organisera klassen. Det framgår inte varför sådana skillnader skulle betraktas som *något annat* än hinder för enighet eller spärrar för den svåra processen med att organisera klassen – en process som är späckad med hinder även för kroppsarbetarna – utan som den avgörande klassbarriär som skiljer medlemmar av arbetarklassen från de som inte är det.²⁰ I själva verket verkar Poulantzas teori inte i stånd att ta hänsyn till någon som helst *process* över huvud taget när det gäller utvecklingen av klasser. Där verkar bara finnas plats för en rad statistiska klassituationer som i bland överlappar varandra. Det är en uppfattning som får betydande politiska konsekvenser.

Om den ideologiska uppdelningen mellan intellektuella och manuella arbetare inom de exploaterade lönearbetande grupperna inte svarar mot någon objektiv barriär som är direkt bestämd av produktionsförhållandena mellan kapital och arbete, så svarar den heller inte mot någon oöverstiglig intresseklyfta mellan dessa arbetare. De båda gruppernas klassintressen bestäms av det faktum att de är direkt exploaterade genom försäljning av sin arbetskraft. Dessa intressen handlar först och främst om förhållandena runt och villkoren för denna försäljning och ytterst om att helt avskaffa de kapitalistiska produktionsförhållandena, både arbetets ”formella” och ”reella” underkastelse under kapitalet. Dessa arbetares olika ställning i produktionsprocessen kan leda till motsättningar mellan dem, ibland beroende på skillnader i uppgifter, utbildning, inkomst, osv.²¹, men dessa skillnader går inte att på några villkor ses som *klasskillnader* grundade på produktionsförhållanden och utsugning. De ideologiska

¹⁹ *Ibid.*, sid. 99.

²⁰ För en diskussion om skillnaden klasskillnader och hinder för klassorganisering, t ex fallet med ingenjörerna, se Peter Meiksins, ”Scientific Management: A Dissenting View”, *Theory and Society*, n° 13 1984, sid. 177-209.

²¹ En del av dessa faktorer – t ex utbildning – kan rent av vara helt ”konjunkturella” och variera mellan olika kapitaliststater vid olika tidpunkter. Poulantzas kan exempelvis generalisera utifrån vissa europeiska fall – framför allt Frankrike? – där utbildningen skiljer sig åt mellan tjänstemän och manuella arbetare på ett mer avsevärt sätt än, låt oss säga, i USA eller Kanada. Det skulle i så fall inte vara första gången som Frankrikes historiska särdrag gjorts till något teoretiskt universellt av althusseriansk teori.

motsättningarna beror mindre på deras egna klassintressen än på kapitalet, i vars intresse det ligger att motsättningarna består. Kapitalistisk ideologi kan förvissa hämma enighet inom arbetarklassen och störa processen med klassens organisering, men det går knappast att se den som en absolut klassbarriär mellan olika grupper av arbetare.

Poulantzas har därmed lagt fram en klassanalys där exploatering inte längre är avgörande. Detta står i samklang med de grundläggande principerna för hans teori. Produktionsförhållanden och exploatering ingår enligt honom i den ”ekonomiska” sfären, som, vilket vi noterat tidigare, även om den är ”avgörande i sista instans” inte behöver vara dominerande under olika produktionsförhållanden eller samhällsformationer. Denna uppfattning överförs sedan till klassanalysen.²² Det står nu klart att det finns fall där politiska och ideologiska faktorer ”ensamma bestämmer” klasstillhörighet. Poulantzas säger något annat än att formering av klasser, förutom en ekonomisk process, alltid handlar om en politisk, ideologisk och kulturell process, eller att förhållandet mellan klasser inte bara är ekonomiskt utan också politiskt och ideologiskt. Inte heller är han ute efter att bara peka på det ”politiska” specifika roll när produktionsförhållandena i sig är ”politiskt” organiserade. Han hävdar att ideologiska och politiska förhållanden i själva verket kan bli viktigare än exploateringsförhållanden när det gäller klassernas ”objektiva” formering, och att politiska och ideologiska skiljelinjer kan utgöra viktiga klassbarriärer. Än en gång har exploateringsförhållandena hamnat vid sidan.²³

Vilka praktiska konsekvenser får detta för Poulantzas´ syn på klasser? Varför är det så avgörande om tjänstemän ska inkluderas i arbetarklassen eller inte? Som vi sett hävdar Poulantzas själv att det är av strategisk betydelse att avskilja ”den nya småbourgeoisin” för att kunna slå vakt om arbetarklassens revolutionära integritet och hegemoni. Det går emellertid att se saken på ett annat sätt. Vi har sett att för Poulantzas´ vidkommande är produktionsförhållandena inte avgörande för att avgöra lönearbetande tjänstemäns klasstillhörighet. Den ”nya småbourgeoisin” urskiljs som klass utifrån de ideologiska skiljelinjer som definieras ur kapitalets synvinkel. Med andra ord utgör de en klass i den mån de sugits upp av kapitalismens hegemoniska ideologi och detta förefaller vara definitivt: den nya småbourgeoisin kan förmås att anta vissa av arbetarklassens ståndpunkter – dvs dess politiska hållning kan ”polariseras i riktning mot proletariatet”, men den kan inte bli en del av arbetarklassen. Detta synsätt ligger långt från iakttagelsen att tjänstemännens benägenhet att godta kapitalistisk ideologi är större än manuella arbetares, att denna benägenhet utgör ett problem för klassmässig organisering, för utveckling av klassmedvetenhet och byggande av klassens enighet

²² *Politisk makt och sociala klasser*, sid. 27-34.

²³ Det är värt att notera att Poulantzas verkar ha svårt att hålla fokus på exploateringsförhållanden även i de fall där ekonomin tydligt ”dominerar”, dvs. samhällsformationer där det kapitalistiska produktionssättet (i sin enkla eller ”konkurrensinriktade” form) råder. Till exempel i hans uttalande om grundläggande principer, där han definierar de avgörande karaktärsdragen hos produktionssätt, säger han att *egendomsförhållanden* i alla klassamhällen karakteriseras av att producenten är åtskild från produktionsmedlen. Det speciella skiljande från produktionsmedlen som enbart kännetecknar kapitalismen sker i arbetsprocessen, i förhållanden av ”reellt tillägnande”. ”Detta skiljande uppkommer i och med det storindustriella stadiet” (*Politisk makt och sociala klasser*, sid. 20). Poulantzas tillskriver Marx denna uppfattning. Men för Marx är lönearbete den avgörande faktorn när arbete ”verkligen” underordnas kapitalet, men i den tidigare omvandlingen av exploateringsförhållandet är det det ”formella” underordnandet. Detta är den avgörande gränsen mellan kapitalistiska förhållanden och andra produktionssätt, även om omvandlingar av arbetsprocessen följt i dess spår och fått djup betydelse för klassers uppkomst. Poulantzas har bytt fokus från exploateringsförhållanden till arbetsprocessen, som då framstår som den avgörande och mest väsentliga kännetecknet på produktionssättet på ”ekonomisk” nivå. Detta kan förklara vissa av de egendomligheter vi redan konstaterat i hans analys av tjänstemän: till exempel hans vägran att beakta deras position som lönearbetare – dvs att de exploateras genom att sälja sin arbetskraft – som avgörande för att bestämma deras klasstillhörighet – med det rätt märkliga argumentet att löner bara utgör ett distributionssätt; samt hans tendens att i stället att tillskriva dessa arbetares roll i organiserandet av arbetsprocessen en avgörande roll och det ideologiska uttryck detta tar sig i skillnader mellan intellektuellt och manuellt arbete.

och att varje socialistisk strategi måste ta hänsyn till detta. För Poulantzas framstår det som att denna benägenhet skulle utgöra en avgörande klassgräns och detta får viktiga strategiska konsekvenser.

Trots Poulantzas´ kritik av PCF:s teori och strategi ingår hans klassteori i de ”försök som de eurokommunistiska teoretikerna gör att reducera det västeuropeiska proletariatet till en minoritet i samhället ...”.²⁴ Med ett penndrag har proletariatet reducerats från en betryggande majoritet i de utvecklade kapitalistiska samhällena till en liten kvarleva, som med nödvändighet måste sätta klassallianser högst upp på dagordningen. Poulantzas´ definition av klasser i allmänhet och av ”den nya småbourgeoisin” i synnerhet förflyttar fokus för socialistisk strategi från att skapa enhet inom arbetarklassen till att bygga ”folkliga allianser” baserade på klasskillnader, till och med baserade på skiljelinjer som kapitalet drivit fram. Alla försök att vända sig till ”den nya småbourgeoisin” måste då riktas till dess särintressen som småbourgeoisin och inte till dess intressen som arbetarklass.

De strategiska konsekvenserna framgår än tydligare när detta sätt att se på allianser övergår till ett sätt att se på ”arbetarklass”-partier som organisationer som inte bara bildar allianser med andra grupper och partier, utan direkt *representerar* andra klassintressen. Poulantzas betonar att ”polariseringen av småbourgeoisin i riktning mot de proletära klasståndpunkterna beror på om den *representeras* av arbetarklassens egna klasskamporganisationer ... Det betyder å andra sidan att folkets enhet under arbetarklassens hegemoni bara kan grundas på *klasskillnader* mellan de klasser och fraktioner som ingår i alliansen”.²⁵ Detta synsätt visar sig vara ett tvåeggat svärd. Å ena sidan innebär det att de folkliga krafterna själva kan förvandlas under kampen. Det är orsaken till, hävdar Poulantzas, att alliansen ska utformas ”inte i form av egentliga eftergifter från arbetarklassens sida till dess allierade tagna som de är, utan genom att kampmål ställs upp som i den etappvis oavbrutna kampen under arbetarklassens ledning kan förändra de allierade om hänsyn tas till deras egen klassbestämning och den specifika polarisering som utmärker dem”.²⁶ Å andra sidan innebär själva tanken på att allianser inte bara måste grundas på ”eftergifter” gentemot allierade ”tagna som de är” också att arbetarklassorganisationerna måste upphöra att vara organisationer för arbetarklassen. Nu framgår att dessa organisationer inte bara måste slå vakt om arbetarklassens intressen, utan också småbourgeoisins. Poulantzas förefaller nu kritisera PCF för att ta ”de folkliga massorna” alltför mycket för givet i stället för att medge betydelsen av deras olika klassintressen. Ett ”arbetarklass”-parti kan inte bara göra ”eftergifter” för utanförstående element från den gynnsamma position arbetarklassens intressen utgör, den måste också faktiskt *representera* andra klassintressen – och det innebär att sätta mål som riktar sig till dessa andra klassintressen. Detta väcker med nödvändighet frågan om i vilken utsträckning socialismens yttersta mål också måste skraddarsys utifrån de behov som de klassöverskridande allianserna leder till.

IV

Grunderna för en teoretisering av eurokommunismen var redan fastlagda i *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, men dess logik och strategiska konsekvenser var inte fullt utarbetade förrän Poulantzas färdigställt sina två sista stora arbeten: *Diktaturernas kris. Portugal, Grekland, Spanien*. – som kan utgöra den stora vändpunkten högerut – och *State, Power, Socialism*, som utkom 1978. Den första av dessa böcker kom samtidigt som eurokommunismens officiellt framträdde och kan ha att göra med hans engagemang i det grekiska kommunistpartiet (inre). I sin sista bok – som skrevs före Vänsterunionens nederlag i

²⁴ Ernest Mandel, [Europas kommunistpartier](#) s 140

²⁵ *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, sid. 168-169.

²⁶ *Ibid.*, sid. 169

Frankrike [1978], men efter uppkomsten av De nya filosoferna och andra närbesläktade anti-marxistiska strömningar i Frankrike – kände sig Poulantzas tvungen att ta itu med tidens attacker på marxismen samtidigt som han gick några nya intellektuella trender till mötes – framför allt Foucault, åtminstone halvvägs. Det avgörande i dessa båda böcker är synen på staten och på övergången till socialism, där han ställer sig bakom eurokommunismens syn på övergången som en smidig process av ”demokratisering”. I *Diktaturens kris*, exempelvis i analysen av revolutionen i Portugal, visar han hur långt hans tänkande avancerat i denna riktning genom att avvisa alla attacker på statens integritet, allt som handlar om att ”upplösa, spränga eller avvärja” statsapparaten, som hot mot ”demokratiseringen”.

Nu börjar Poulantzas´ syn i betydande utsträckning att sammanfalla med den socialdemokratiska statsteori, som han inledde sin karriär med att angripa. Han fortsatte emellertid att kritisera socialdemokratin, nu för att vara en form av ”statism”. För första gången angriper han också öppet stalinismen. I likhet med socialdemokraterna hävdar han att staten är öppen för att göra det möjligt för folkliga krafter att tränga sig in i den och att det inte behövs några strategier – som de som ingår i begreppet ”dubbelmakt” – grundade på uppfattningen att staten skulle vara ”ett monolitiskt block utan några som helst sprickor”.²⁷ Egentligen är sådana strategier direkt skadliga och leder till ”statism” och andra sorters auktoritär deformation. Staten behöver inte angripas och krossas utifrån. Eftersom den är ”genomkorsad” av inre motsättningar – de motsättningar som ligger inneboende i konflikter inom och mellan klasserna – kan staten i sig bli en avgörande terräng för kampen när folklig kamp sätter avtryck i statens inre motsättningar. Här finns mycket som påminner om den omvända instrumentalism han tidigare förkastat, den socialdemokratiska synen att staten, eller bitar av den, som ”ett föremål eftertraktat av olika klasser” kan övergå från den härskande klassen till de förtryckta och därmed påverka övergången från kapitalism till socialism. I likhet med socialdemokratisk strategi verkar också denna syn säker på att staten kan gå i spetsen för övergången till socialism, utan att stöta på oöverstigliga klassbarriärer på vägen. Skillnaden mellan de båda strategierna är enligt Poulantzas att det inte går att bara kort och gott överta staten, den måste omvandlas. Det krävs en ”avgörande förändring av styrkeförhållandena” inom staten – inte bara inom representativa institutioner genom valseger, utan inom statens administrativa och repressiva organ, förvaltning, rättssystemet, polis och militär. Det helt och hållet suddiga i dessa rekommendationer, plus föreskrifterna om att statens enhet måste bevaras, får en att undra över hur betydande förbehållen gentemot socialdemokratin egentligen är. Men även om vi godtar att det finns en klar skillnad, kvarstår att detta projekt helt klart är mer optimistiskt än till och med det socialdemokratiska när det gäller möjligheterna att omvandla den kapitalistiska staten till ett redskap för socialismen med bara en liten gnutta klasskamp.

Om det nu fanns någon politisk strömning som Poulantzas´ teori var riktigt anpassad till, så var det eurokommunismen. Åtminstone utgick han nu från dess mest grundläggande antaganden rörande ”folkliga allianser” och övergången till socialism genom att ”utvidga” parlamentarisk kapitalistisk demokrati. En paradox är att om Poulantzas´ inställning – och eurokommunismens i allmänhet – upprättar onödiga hinder för kampen för socialism genom att skapa konstlade klassbarriärer *inom* arbetarklassen, tenderar samma hållning att förminska de verkliga svårigheterna genom att underskatta barriärerna *mellan* klasser. Exempelvis skapar Poulantzas´ analys en gradvis kontinuitet av klasser, som suddar ut de skarpa motsättningarna mellan arbetarklassen och de element inom den ”folkliga alliansen”, som står i direkt motsättning till arbetarklassen. Men än viktigare är att införlivandet av en bred räcka av klassintressen i den folkliga alliansen, samtidigt som man ger lägre prioritet åt utsagningsförhållanden, tenderar att minska klyftan mellan kapitalistiska och socialistiska krafter. Det kan

²⁷ *State, Power, Socialism*, London 1980, s. 254.

vara en förklaring till eurokommunisternas tendens att ”underskatta problemen [med] övergången”²⁸ och underskatta nödvändigheten av en direkt kamp och konfrontation mellan klasserna. Hela detta synsätt är genomsyrat av en pessimism baserad på antagandet att den verkliga (potentiellt revolutionära) arbetarklassen utgör en minoritet och av en optimism grundad på antagandet att massbasen för ett (modifierat) socialistiskt program utgör en stor majoritet. Båda antagandena får betydande praktiska konsekvenser som tillsammans begränsar det socialistiska alternativet: optimismen sätter gränser för medlen, pessimismen beskär målen.

I sin statsteori, som upprättar dominansen för det politiska; i sin klassteori, som ger utsugning lägre prioritet och upphöjer ideologin till det avgörande (och därmed reducerar arbetarklassen till en lien kvarleva upplöst i en ”folklig allians”); och genom att han alltmer godtar ”demokrati” som ett oföränderligt begrepp där kapitalistisk och socialistisk ”demokrati” blir likvärdiga storheter i en oupphörlig kontinuitet, förebådade Poulantzas alla de viktiga temana för Den nya ”sanna” socialismen. Men han löpte aldrig linan ut när det gäller dessa teman och det vore sannolikt mer rättvist att se honom inte så mycket som den förste store företrädaren för NSS som dess siste store föregångare.

²⁸ Ralph Miliband, ”Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, s. 170.

4. Autonomiseringen av ideologi och politik

Introduktion

Den som gick i spetsen för den ”teoretiska” uppgörelsen med marxismen, och grundlade det som kom att kallas för *postmarxismen*, var den argentinske statsvetaren Ernesto Laclau.

Under 1980-talet gick Laclau och (hustrun) Chantal Mouffe till storms mot marxismen. De menade att arbetarklassen inte hade någon speciell roll i kampen för socialismen och att klasskampen var en myt. Det var i stället de intellektuella som hade nyckeln till förändringar – och kampen måste föras i första hand på den ideologiska nivån. Dessa idéer fick snabbt ett stort inflytande i vänsterintellektuella kretsar och spelar fortfarande stor roll, t ex i spanska Podemos där ledande intellektuella, såsom Pablo Iglesias, är mycket påverkade av Laclau (vilket de också själva medger)*.

Ellen Meiksins Wood kritiserar skarpt Laclaus teorier, som i sin tur hämtat inspiration från den sk Althusser-skolan, särskilt dennas syn på olika nivåers (t ex ideologins) ”relativa självständighet” från den ekonomiska basen. I den följande texten påvisar Meiksins Wood att Laclau i själva verket *helt* frikopplar ideologi och politik från de kapitalistiska produktionsförhållandena och klasskampen och de konsekvenser detta får.

Martin F

Ernesto Laclau (1935-2014)

I

Tveklöst utövade Poulantzas ett stort inflytande på den ”Nya Sanna Socialismens” [NSS i fortsättningen] teoretiska utveckling. Till slut blev han dock alltför ”ekonomistisk” för deras syften, och han förblev helt klart alltför fast i övertygelsen om arbetarklassen som en huvudaktör i det socialistiska projektet. Det slutliga avskiljandet av politiken från klass åstadkoms genom att göra ideologi och ”diskurs” – som båda uppfattades som självständiga från klass – till de huvudsakliga historiska avgörande faktorerna. Enligt NSS´ idealism är det ideologi eller ”diskurs” som konstituerar individer som ”subjekt”. För vänstern är det viktigaste

* Se [Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#) och [Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#)

politiska subjektet ”folket”, skapat av något sådant som en ”folkligt demokratisk” eller ”nationell folklig” diskurs.*

Det stora teoretiska och mest inflytelserika steget togs av Ernesto Laclau. Han började, liksom Poulantzas, som försvarare av det han ansåg vara marxistisk ortodoxi och teoretisk stränghet – till exempel mot Andre Gunder Frank, och även mot Balibar och Poulantzas själv – men gick längre än Poulantzas i att ge ”ideologiska bestämningar” en särställning och befästa deras sociala obestämbarhet. Som vi ska se, har han i sitt senaste arbete, skrivet tillsammans med Chantal Mouffe, tagit det slutliga steget för att lösgöra ideologi från sociala bestämningar och att helt upplösa det sociala i ideologi eller ”diskurs”. Denna bok, *Hegemonin och den socialistiska strategin* [Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, Göteborg/Stockholm 2008], är värd att studera, inte för att den erbjuder en särskilt övertygande argumentation för NSS, utan för att den är snyggt paradigmatiserad och sammanfattar alla NSS´ teman och drar dem till deras slutliga konsekvens. Den avslöjar med speciell klarhet alla luckor och motsägelser i deras logik, både teoretiska och politiska.

Det första större steget i ideologins autonomisering togs av Laclau i hans kritik av Poulantzas bok om fascismen.¹ Avsikten med detta teoretiska steg var helt klart politisk, att kritisera Poulantzas för att han avvisat nationalism som ett brukbart vapen i kampen mot fascismen. Det var denna ”nationellt-folkliga” eller ”folkligt demokratiska” ”interpellation” som enligt Laclau saknades i till exempel den tyska arbetarrörelsen under 1920-talet. I motsats till Poulantzas, omfamnade han i realiteten de aspekter i KPD:s politik, speciellt ”Schlageter-linjen”, som spelade på tysk chauvinism. Vi ska komma ihåg att ”Schlageter-linjen” uppmanade till visst samröre med fascismen – till exempel när KPD uppmanade till generalstrejk till minne av en proto-nazistisk militant som dödats i aktioner mot fransmännen i Rhenlandet. Laclau medger att det fanns ett element av ”opportunism” i denna linje, och att den bidrog till att försvaga arbetarklassen mot nazismen. Men han menar att dessa effekter inte var naturligt inneboende i den nationalistiska strömningen, utan skapade av dess ”sporadiska applicering” och genom den ”klassreduktionism” som tvingade KPD att ta till sig denna politik som en *eftergift* till småbourgeoisin.²

För att skapa teori av detta försvar för nationalism, föreslår Laclau en mer generellt tillämpbar uppsättning teoretiska principer kring det obestämda och klassneutrala i ”nationella-folkliga interpellationer”, och i ideologi generellt. Det råder ingen tvekan om att detta argument är påverkat av hans inställning till den politiska situationen i hans hemland Argentina och av hans sympati för den peronistiska traditionens ”folkliga interpellationer”, vilka enligt honom hade en stark ”folkligt demokratisk” potential som föröddes då regimen kollapsade, varvid varje liberalisering och ”varje stabil form av artikulering mellan folkliga interpellationer och borgerlig ideologi”³ förhindrades.

Den teori för ideologi som denna debatt utmynnade i är värd att undersöka, speciellt för dess mer generella applikationer och dess ”artikuleringar” med den dominerande teoretiska trend som är associerad med eurokommunismen, innan vi går vidare med att mer detaljerat studera den slutliga produkten av Laclaus teoretiska och politiska odysse i *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Redan i det tidigare arbetet – där arbetarklassen fortfarande har en framträdande roll i Laclaus koncept för socialistisk strategi – handlar kampen för socialism inte så mycket om klasskamp som om en obestämd ”demokratisk” kamp, ledd av en folklig

* Begreppet ”diskurs”, som Laclau (och Mouffe) använder flitigt, kommer av franskans *discours* som betyder ”samtal”, ”yttrande”, ”tal”. Enligt *NE* betyder det i ”dagligt tal samtal, dryftning. I filosofiska och besläktade sammanhang kan ordet beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp”. – *Red*

¹ Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London 1979, sid. 81-142.

² *Ibid.*, sid. 130

³ *Ibid.*, sid. 191.

allians som understöds av en i huvudsak klassneutral ideologi. Vägen är redan röjd för ett skifte från eurokommunism till den nya ”sanna” socialismen.

Sett ur det eurokommunistiska perspektivet är, som vi sett, den huvudsakliga uppgiften för arbetarrörelsen att vinna ”mellansektorernas” själar och hjärtan. Eftersom denna kamp måste utkämpas på den ideologiska och politiska arenan, lägger strategin om folkliga allianser en speciellt tung börda på ideologisk kamp och ger frågan om ideologi en mycket speciell teoretisk tyngd. I sin artikel ”Fascism and Ideology” formulerar Laclau tydligt de teoretiska krav som strategin om klassallianser ställer: ”Idag, när den europeiska arbetarklassen ökar sitt inflytande och alltmer måste bedriva sin kamp som en tävlan om den ideologiska och politiska hegemonin i mellansektorn, blir det nödvändigare än någonsin för marxismen att utveckla en stabil teori för ideologisk praktik som eliminerar de sista resterna av klassreduktionism.”⁴ Laclau introducerar viktiga innovationer för den marxistiska teorin om ideologi, med det specifika syftet att möta dessa strategiska behov.

Men för att lägga grunden måste han först knyta ihop en del lösa ändar i de teorier om klass som presenterats av både eurokommunistiska strateger och Poulantzas. Återigen reses frågan om var man ska hitta ”mellansektorerna”. Även Laclau är missnöjd med PCF:s [franska KP] standarduppfattning om ”lönearbetande mellanskikt” som i grunden klasslöst, men han menar att denna position kan vara mindre felaktig än vad Poulantzas anser.⁵ Svårigheten med Poulantzas’ position, menar Laclau, är att när han gör *ideologiska* faktorer till primärt bestämmande av klass, så förnekar han i själva verket avvisar marxismens själva grundval eftersom han definierar klass utan samband med produktionsförhållandena.⁶ Problemet för Laclau är då att erkänna och förklara den ideologiska enhetligheten för dessa grupper (vilken han erkänner) och ge denna ideologiska enhetlighet den prioritet den förtjänar, utan att bestrida den marxistiska klassanalysens fundamentala premisser. I hans analys behåller klass en teoretisk renhet men förlorar sin historiska signifikans.

Till skillnad från Poulantzas anser Laclau att den ”nya småbourgeoisien” är en del av arbetarklassen och hävdar, att oavsett vilken objektiv klassituation dessa grupper har i termer av produktionsförhållanden, så är denna situation sekundär när det gäller att bestämma deras position. För dem är den primära ”motsättningen” till det ”dominerande blocket” inte en klassmotsättning. I deras fall finns de viktigaste motsättningarna ”inte på de dominerande produktionsförhållandenas nivå, utan på de politiska och ideologiska relationernas nivå...”⁷ Med andra ord, deras ”identitet som *folket* spelar en mycket viktigare roll än deras identitet som *klass*”.⁸

Det faktum att Poulantzas gamla och nya småbourgeoisie är två olika klasser, och att den senare tekniskt sett tillhör arbetarklassen, övertrumpas av den politiska och ideologiska enhet som binder dem samman och skiljer dem från andra klasser. Deras placering mellan de två dominerande klasserna tillåter dem att ”polarisera” åt vilket håll som helst. Klasskampen mellan bourgeoisie och proletariat blir då i ökande grad en ideologisk kamp om dessa grupper där de två tävlande försöker vinna över dem med ideologiska medel.

Detta representerar helt klart en betydande innovation i den marxistiska uppfattningen om klass och klasskamp. Det ska dock betonas att alla tre försöken att revidera den marxistiska teorin för att passa in ”mellansektorerna” – PCF:s teori om ett klasslöst lönearbetande mellanskikt, Poulantzas’ teori om den nya småbourgeoisien och Laclaus undanskuffande av klass-

⁴ Ibid., sid. 141-42.

⁵ Ibid., sid. 114.

⁶ Ibid., sid. 113.

⁷ Ibid., sid. 114.

⁸ Ibid., sid. 114.

motsättningar till förmån för ideologiska skillnader – liknar en släktstrid, en dispyt om vilken klassteori som bäst är lämpad att understödja en strategi om folkliga allianser och ”maktblocket versus folkets motstånd”, på vilket strategin vilar. Alla tre bygger på det ena eller andra sättet på att man förflyttar produktionsförhållanden och exploatering, och den direkta motsättningen mellan kapital och arbete, från den marxistiska teorins och praktikens centrum, även om Laclau går mycket längre än Poulantzas.

Laclau presenterar sedan en teori om ideologi som förstärker ideologins *självständighet* genom att avlägsna den så mycket som möjligt från klassrelationer. Argumenteringen börjar med en distinktion mellan ideologiska uttryck (”interpellationer”) som är bestämda av klassmotsättningar och klasskamp, och de som genereras av andra slags motsättningar, speciellt ”folkligt demokratiska” strider i vilka ”folket” (en kategori som skär genom klasserna) står mot ett dominerande ”maktblock”, främst i form av staten. Sådana klasslösa ideologier uppträder alltid i sällskap (”artikuleras”) med klassideologier; men eftersom de är i princip självständiga, neutrala, inte klass-specifika, kan de lösgöras eller ”desartikuleras” från en klassideologi och anknytas till en annan. Så vilar till exempel den dominerande klassens hegemoni i stor utsträckning på dess förmåga att neutralisera oppositionen genom att själv lägga sig till med en folkligt demokratisk ideologi.

Här hittar vi så argumentets stöttesten. Dessa avskiljbara, klassneutrala, folkligt demokratiska ”interpellationer” är ”den ideologiska klasskampens domän framför andra”.⁹ Då ideologi här ges stor tyngd, kan dessa självständiga ideologiska element sägas representera klasskampens centrala arena. Det utmärkande för detta argument är att ”även om klassbestämmelsens domän är reducerad så är arenan för klasskamp kraftigt utvidgad”.¹⁰ En teoretisk bas har således lagts, inte bara för politiska allianser som överskrider klass – man skulle kunna säga en ”teoretisering” av Folkfronten – utan uppenbart också för att lokalisera de viktigaste agenterna för klasskamp *utanför klasserna*. Laclau ger oss vissa antydningar om vilka sådana agenter skulle kunna vara. Genom att lägga så mycket av klasskampens börda på ”artikuleringen” och ”desartikuleringen” av självständiga ideologiska ”interpellationer”, får han klasskamp att framstå som en i stort ”självständig” intellektuell exercis, i vilken de ”självständiga” intellektuella kämparna från varje klass tävlar i en dragkamp om klasslösa ideologiska element, och segern går till den klass vars intellektuella mest övertygande kan omdefiniera dessa element så att de passar deras egna speciella intressen.

Enligt en sådan syn borde den lämpliga teoretiska strategin mot ett ideologiskt system som liberal demokrati vara att först avskilja dess klasslösa – speciellt folkligt demokratiska – ”interpellationer” från deras (tillfälliga och godtyckliga) klassanknytningar. Detta kan åstadkommas genom att *abstrahera* dem, tömma dem på deras specifika sociala och historiska innehåll. På så sätt kan de reduceras till mer eller mindre formella förslag av mer eller mindre allmängiltig tillämpning, vilka då kan ombildas för att artikuleras med en ny uppsättning socio-historiska intressen. Om bourgeoisiens hegemoni vilar på förmågan att hävda sina egna folkligt demokratiska ”interpellationer”, är den första mot-hegemoniska uppgiften för de socialistiska politiska teoretikerna att ”desartikulera” dessa ideologiska element från borgerlig ideologi genom att påvisa deras klasslösa karaktär.

Det bör noteras att Laclau går längre än att påstå att inte alla sociala konflikter är klasstrider och att inte alla ideologier är klassideologier, inte ens när de är inbegripna i klasskamp. Han går också längre än att konstatera att en viss klassideologi – som den borgerligt-demokratiska ideologin – kan förvärva en viss karaktär av *universalitet*, och att det är precis denna karaktär av universalitet som konstituerar klass-*hegemoni*. Han säger inte heller ens att sådana anspråk

⁹ Ibid., sid. 109.

¹⁰ Ibid., sid. 110.

på universalitet måste innehålla ett betydande element av sanning för att vara hegemoniska. Allt detta skulle vara sant för, och skulle korrekt karakterisera, borgerlig demokrati – vilken är både en *klassideologi* och en tänkbar pretendent för universalitet, i den grad den vunnit anslutning från andra klasser inte bara genom mystifiering utan också genom att ge dem verkliga fördelar.

Men Laclau säger något annat. Istället för att påstå att en ideologi som är klass-bestämmd till sitt ursprung och mening kan framstå som generell och då bidra till dess föräldraklass´ hegemoni, påstår han i stort sett det motsatta: att en sådan ideologi skulle uppfattas som att inte ha någon ”precis klassanknytning”¹¹, och att klass-hegemoni beror på hävdandet och upptagandet av dessa huvudsakligen klass-neutrala ”interpellationer”. Att beskriva t ex de ”demokratiska” aspekterna av borgerlig demokrati i dessa termer är något annat än att påstå att borgerligt-demokratiska former, hur ”borgerliga” de än må vara, inte kan avfärdas som bara båg och mystifikation. Det är faktiskt att tvärtom hävda att de inte är ”borgerliga” alls. Laclau säger i en fotnot att han med ”demokratiska interpellationer” avser mer än den liberala och parlamentariska demokratins ideologi,¹² men det är tydligt att hans argument är avsett att överbrygga gapet mellan borgerlig och socialistisk demokrati och att begreppsmässigt bort-rationalisera det radikala brottet mellan dem.

Den strategiska implikationen av detta arguments verkar vara att socialism kan byggas helt enkelt genom att utvidga dessa huvudsakligen klassneutrala demokratiska former. Återigen möter vi inga klassbarriärer längs vägen. Om vi å andra sidan skulle se på dessa former som klass-specifika, skulle vi erkänna deras värde och även det rimliga i deras krav på viss generalitet; men vi skulle också tvingas erkänna klyftan, ”floden av eld” mellan borgerlig och socialistisk demokrati, liksom svårigheten att övergå från den ena till den andra. För Laclau är den korrekta strategin inte att framhäva det specifika i socialism, inte att reformera demokratin för socialismen genom att utmana den borgerliga demokratins gränser med alternativa socialistiska former, och, slutligen, inte att driva arbetarklassens specifika intressen, utan att spä ut dem i en mellanliggande ”stuvning”. Vi har nu en teori om ideologi som ackompanjerar de teorier om klass och stat som är nödvändiga för att understödja strategin om folkliga allianser och bygget av socialism genom en utvidgning av borgerligt-demokratiska former, och allt förbigår den direkta motsättningen mellan kapital och arbete.

II

Laclau har emellertid inte nöjt sig med dessa redan betydande avvikelser från traditionell marxistisk teori och praktik. I hans senaste arbete har den teoretiska och politiska logiken i hans tidigare arbeten dragits till sin spets: han säger det som verkar vara ett slutligt adjö till marxismen, och mer specifikt även till arbetarklassen, och i själva verket, det måste sägas, till allt som liknar socialism. Hans tidigare anmärkningar om den europeiska arbetarklassens ökande inflytande, och hans recept för socialistisk kamp som medel för att etablera arbetarklassens hegemoni över ”mellansektorerna”, skulle vara otänkbart att höra från honom idag. Arbetarklassen har nu helt ersatts av ”folket”, och socialism av något som kallas ”radikal demokrati”. Framför allt har självständig ideologi – eller mer precis, diskurs – nu uppslukat hela den sociala världen. Det är inte längre bara en fråga om att lösgöra ideologin från varje social bas; nu är samhället självt konstituerat av ideologi eller ”diskurs”. Det finns inga sociala relationer eller identiteter kvar; det finns bara fält av diskursivitet. Han har dragit NSS’ logik till dess yttersta extrem, till en öppen nedgradering av socialismen som sådan – nu som bäst till en ”komponent i radikal demokrati” – vilket få av hans kamrater tills nu har varit villiga att ta efter.

¹¹ Ibid., sid. 111.

¹² Ibid., sid. 107, n. 36.

I *Hegemonin och den socialistiska strategin*, grep sig Laclau och hans medförfattare Chantal Mouffe an med att underminera själva fundamentet i den marxistiska uppfattningen om arbetarklassen som agent för den socialistiska omvandlingen. De vill ersätta den med ett politiskt projekt vars mål är ”radikal demokrati”, och vars subjekt är folkliga allianser som inte är konstituerade av klassrelationer, inte heller av några specifika sociala relationer utan enbart av diskurs. Detta teoretiska projekt kräver att marxismen ifrågasätts på dess allra starkaste grunder. Laclau och Mouffe lanserar ett angrepp på det de uppfattar som ”den ortodoxa essentialismens sista fäste”, de grundläggande uppfattningarna i den marxistiska ”klassreduktionismen”: att ”ekonomin” är en ”självreglerande” mekanism, strikt opererande genom ”endogena” lagar utan någon ”obestämdhet som uppstår genom politiska eller andra yttre ingripanden”¹³; att denna mekanism, genom sina egna rörelselagar, automatiskt konstituerar sociala agenter; och att dessa sociala agenter, på grund av deras position i produktionsförhållandena, kommer att ha ”historiska intressen” som återspeglas på andra ”sociala nivåer” – speciellt i politiska manifestationer, och specifikt i arbetarklassens ”fundamentala intresse” av socialism.¹⁴

Detta teoretiska projekt snarar spektakulärt redan vid första steget. Det börjar med en så flagrant missuppfattning av marxismen att hela resonemanget sätts ifråga. Deras sammanfattning av marxismens främsta principer, dess uppfattning av ”ekonomi”, är värd att citera i sin fulla längd, speciellt då den illustrerar en tolkning av marxismen som inte är ovanlig bland NSS-are. De börjar med påståendet att idén om att de ”ekonomiska rörelselagarnas karaktär motsvarar tesen om produktivkrafternas neutralitet”, och fortsätter:

I marxismen spelar produktionskrafternas utveckling nyckelrollen i den historiska utvecklingen mot socialism, givet att ”produktionskrafternas tidigare utveckling gör socialismen möjlig och deras framtida utveckling gör socialismen nödvändig.” De återfinns vid roten när ett ständigt större och mer utsuget proletariat uppstår, vars historiska uppdrag är att ta i besittning och kollektivt styra starkt socialiserade och utvecklade produktionskrafter. Motsägelsen mellan borgarklass och proletariat är således det sociala och politiska uttrycket för en primär ekonomisk motsägelse, en som kombinerar en allmän utvecklingslag för produktionskrafterna med de utvecklingslagar som är specifika för det kapitalistiska produktions sättet. Om historien har en mening och ett rationellt substrat, så beror det enligt detta synsätt på produktionskrafternas allmänna utvecklingslag. Därför kan ekonomin förstås som en samhällsmekanism som oberoende av mänsklig handling agerar i relation till objektiva fenomen.¹⁵

Låt oss för ett ögonblick stoppa här för att belysa de kritiska punkterna. Även om det finns mycket som kunde sägas om den råa teknologiska determinism som här felaktigt tillskrivs Marx, om hur denna historieuppfattning, som en neutral utveckling av produktivkrafterna, kringgår de väsentliga frågor som Marx ställde kring det specifika för kapitalismen och dess unika drift att revolutionera produktivkrafterna, ska dessa frågor inte uppta oss här.¹⁶ Det är för ögonblicket nog med att notera att Laclau och Mouffe tillskriver Marx åsikten att produktivkrafterna är ”neutrala” och deras utveckling är en ”neutral” process (vad det betyder ska vi se om en stund); att proletariatet bara är en reflex av denna fundamentala teknologiska utvecklingsprocess, precis som motsättningen mellan bourgeoisien och proletariatet (begreppet klassexploatering figurerar inte alls i denna redogörelse); att proletariatets ”historisk mission” kan reduceras till att lyda det teknologiska imperativet genom att

¹³ Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, Göteborg/Stockholm 2008, s. 127. I fortsättningen förkortad HSS.

¹⁴ Ibid., sid. 127-8.

¹⁵ Ibid., sid. 128-9. Det är värt att notera att Laclau och Mouffe citerar från G.A. Cohen, inte från Marx. Denna praxis att tolka via mellanhand följer de konsekvent i all redogörelse för Marx åsikter.

¹⁶ Jag har behandlat dessa frågor mer utförligt i ”Marxism and the Course of History”, *New Left Review* 147, September/Oktober 1984, sid. 95-107.

kollektivt tillägna sig de ”neutrala” produktionskrafter som kapitalismen utvecklat för att bistå deras vidare utveckling (återigen, den ”historiska uppgiften” att utrota klassexploatering förekommer inte i denna redogörelse, vilken inte kan härbärgera något så ”obestämbar” och ”exogent” som klasskamp).

Detta är naturligtvis inte första gången som Marx har lästs som en teknologisk determinist – men denna tolkning är kanske mer kompromisslös än de flesta. Det som är betydelsefullt i denna speciella redogörelse är att den understryker ett fundamentalt antagande: enligt Laclau och Mouffe förutsätter Marx´ uppfattning om arbetarklassen som politisk agent, den främsta agenten för den socialistiska omvandlingen, att arbetarklassen automatiskt uppstår som en enhetlig politisk kraft som ett mekaniskt svar på teknologiska imperativ, och att marxismen står och faller med om denna enkla determinism är korrekt – vilket den helt klart inte är. Den fulla styrkan i detta argument – och i vilken grad det är baserat på ett kraftigt missförstånd – framträder klart i det följande:

För att denna produktionskrafternas allmänna utvecklingslag skall ha full giltighet, krävs att alla de element som ingriper i produktionsprocessen underordnas dess bestämmningar. I syfte att befästa detta tvingades marxismen tillgripa en fiktion: den tänkte sig arbetskraften som en vara. Sam Bowles och Herbert Gintis har visat hur denna fiktion skulle komma att göra marxismen blind inför en hel serie egenskaper hos arbetskraften som element i den kapitalistiska produktionsprocessen. Arbetskraften skiljer sig från andra nödvändiga element i produktionen i det att kapitalisten måste göra mer än bara köpa den; han måste också få den att producera arbete. Denna väsentliga aspekt undflyr likväl idén om arbetskraften som en vara vars bruksvärde är arbete. Ty om den bara var en vara bland andra, skulle dess bruksvärde uppenbarligen automatiskt vara tillgängligt direkt från inköpet. ”Att beskriva arbetet som arbetskraftens bruksvärde för kapitalet fördunklar den absolut grundläggande distinktionen mellan produktiva investeringar *förkroppsligade i människor som är kapabla till social praktik* och alla de andra investeringar där det är tillräckligt att äga kapital för att garantera deras produktiva tjänster.” En stor del av den kapitalistiska organiseringen av arbetet kan endast förstås som ett resultat av nödvändigheten att utvinna arbete ur den arbetskraft som kapitalisten köpt. Utvecklingen av produktionskrafterna blir obegriplig om man inte förstår detta behov hos kapitalisten att härska i själva hjärtat av arbetsprocessen. Detta ifrågasätter givetvis hela tanken på produktionskrafternas utveckling som ett naturligt, spontant progressivt fenomen. Vi kan därför se att båda elementen i det ekonomistiska perspektivet – arbetskraften som vara och produktionskrafternas utveckling som neutral process – förstärker varandra...

Faktum är att så snart arbetskraften är köpt, måste mesta möjliga arbete pressas ur den. Därför kan arbetsprocessen inte existera utan en serie av herraväldesrelationer. Därför måste också, långt före monopolkapitalismens ankomst, den kapitalistiska organiseringen av arbetet både vara en produktionsteknik och en herraväldsteknik.¹⁷

Sedan, efter några avsnitt som avser att visa att dessa härskarrelationer också för med sig motstånd från arbetarna, och att därför naturen i och hastigheten av utvecklingen av produktivkrafterna är påverkad av arbetarklassens kamp, sammanfattar de:

Arbetarnas kamp kan om den förstås på det här sättet inte förklaras av någon inbyggd kapitalistisk logik, eftersom kampens dynamik inte kan underordnas arbetskraftens ”varu”-form. Men ifall denna splittring mellan en kapitalets logik och en arbetarmotståndets logik påverkar organiseringen av den kapitalistiska arbetsprocessen, då måste den också allvarligt påverka karaktären och rytmen hos produktionskrafternas utvidgning. Sålunda är tesen att produktionskrafterna är neutrala och att deras utveckling kan beskrivas som naturlig och enhetlig fullständigt ogrundad. Detta rycker också undan den enda bas utifrån vilken ekonomin skulle kunna ses som ett autonomt och självreglerat universum. Det första villkoret för den ekonomiska sfärens exklusiva privilegium när det gäller att skapa sociala agenter är således inte uppfyllt.¹⁸

¹⁷ HSS, sid. 129-30.

¹⁸ Ibid., sid. 132.

Låt oss vara mycket tydliga om vad som här sagts. Marx anklagas först för att inte ha förstått – eftersom han förblindats av ”fiktionen” om arbetskraften som en vara – att arbetskraft inte är en vara som alla andra, eftersom den är förborgad i mänskliga varelser ”kapabla till social praktik”; att kapitalet måste kontrollera arbetsprocessen för att få ut maximalt mervärde; att därför arbetsprocessen under kapitalismen karakteriseras av herraväldesrelationer; att arbetare gör motstånd; och att utvecklingen av kapitalistiska produktionstekniker och organisationsformer har formats genom arbetarklassens kamp.

Dessa anklagelser om Marx okunnighet kunde vara uppseendeväckande nog, med tanke på allt han har att säga om den antagonistiska karaktären i arbetsprocessen under kapitalismen; om varufetischism; om det specifika i den ”märkliga” varan arbetskraft, förborgad i levande, kämpande mänskliga varelser; om den kapitalistiska produktionens ”dubbla” karaktär, där produktionen av bruksvärden är oskiljbar från produktionen av mervärde; om hur den ”dubbla” karaktären påverkar organiseringen av produktionen, vilken samtidigt måste tjäna som en organisering av antagonistiska relationer för exploatering; om hur produktionens organisering är påverkad av kapitalets behov av kontroll under förhållanden med klassmotsättningar och arbetarmotstånd; om arbetarkampens historia och hur den har påverkat utvecklingen av kapitalistisk produktion; om det faktum att arbetsinstrumenten och den moderna ”teknikvetenskapen” inte är ”neutrala” utan genomsyrade av klassexploaterings-, klassdominansens och klasskampens relationer.

En stor del av *Kapitalets* första band ägnas åt just dessa teman, och till att utforska implikationerna av det faktum att kapitalets kontroll av arbetsprocessen inte bara är bestämd av det ”neutrala” behovet av ”effektivitet” utan är ”nödvändiggjord av kapitalisten och ger därför denna process en antagonistisk karaktär”¹⁹ och intressekonflikten mellan kapitalisten och arbetaren, en antagonism som medför relationer av dominans och motstånd. Även i det *Kommunistiska Manifestets* kärnfulla framställning är det tydligt att utvecklingen av produktivkrafterna är allt annat än ”neutral”, bestämd som den är av klassimperativen och klassmotsättningarna.

Men det som gör Laclau-Mouffe-argumentet ännu mer häpnadsväckande är att just dessa teman, som de anklagar Marx att vara blind för och vilka de presenterar som avgörande slag mot hela det marxistiska projektets teori och praktik, står i centrum för det marxistiska greppet att förbinda arbetarklassens ”ekonomiska” intresse med socialistisk politik. För Marx är det just för att den ”ekonomiska sfären” är genomsyrad av klassexploateringsrelationer och klassintressenas motsättningar, just för att den ”ekonomiska sfären” är konstituerad av dessa klassrelationer – och inte bara av något ”neutralt” teknologiskt imperativ – att det finns en organisk relation mellan ”ekonomin” och andra sociala ”sfärer”. För Marx är det just för att materiell produktion är organiserad på ett klass-förvridet sätt som ”ekonomiska” relationer också är relationer för makt, konflikt och kamp, som påverkar inte bara i den ”ekonomiska sfären” utan också andra sociala områden och politikens arena. (Är inte den första premissen för historisk materialism att materiell produktion är ett *socialt* fenomen?) Det är därför obegripligt varför påståendet att produktionens organisering inte kan separeras från ”allmänna sociala relationer”²⁰ skulle betraktas som en avgörande utmaning för marxismen, istället för dess ultimata bestyrkande. Och det är lika obegripligt varför påståendet att det finns en fundamental antagonism i den kapitalistiska produktionens kärna, och att denna antagonism är oskiljbar från härskarrelationerna, motståndet och kampen på andra sociala ”nivåer”, skulle betraktas som ett dödligt slag mot den marxistiska uppfattningen av det socialistiska projektet, istället för att bekräfta just de premisser på vilka marxismen baserar sin uppfattning om den

¹⁹ Marx, *Capital*, volym 1, Harmondsworth 1976, sid. 450. Moskva 1971, sid. 314.

²⁰ HSS, sid. 132.

organiska förbindelsen mellan socialistisk politik och de antikapitalistiska intressen som så att säga är inneboende i arbetarklassen.

III

Detta är den första fatala sprickan i Laclau-Mouffes attack mot marxismen, och den inbegriper helt klart inte bara en häpnadsväckande felläsning av Marx, utan också ett mycket avgörande fel i argumenteringen. Men det är också något mer fundamentalt som står på spel, vilket berör själva kärnan i deras teoretiska bygge – och i själva verket hela NSS-projektets teoretiska grundval. Laclau-Mouffes attack på den marxistiska associeringen av socialistisk politik med arbetarintressen vilar på ett påstående: marxismen måste anta att arbetarklassens sammanhållning och dess socialistiska impuls är en ”naturlig effekt av kapitalistisk utveckling” – dvs. den neutrala och naturliga utvecklingen av produktivkrafterna – utan ”yttre intervention” från ideologins och politikens ”sfärer”; med andra ord, arbetarklassen måste stiga fram mogen, som en enhetlig kraft för socialism, direkt ur den kapitalistiska produktionen – annars har marxismen fel. Om klassisk marxism själv erkänner behovet av en förmedling mellan den kapitalistiska produktionens realiteter och konstituerandet av arbetarklassen som en enhetlig socialistisk kraft, undergräver den sina egna fundament. Om arbetare inte är förenade, utan förmedlingar, av en ”rationell och nödvändig historisk rörelse som kan förstås vetenskapligt”²¹ kan det inte finnas någon mening i att tillskriva ”objektiva intressen” till en arbetarklass som är historiskt fragmenterad och utsatt för en mängd andra historiska intressen än klassintressen:

Här är valet tydligt: antingen har man en historieteori enligt vilken denna motsägelsefulla mångfald kommer att utplånas och en absolut enad arbetarklass kommer att bli genomskinlig för sig själv i ett ögonblick av proletär kiliasm – och då kan dessa ”objektiva intressen” bestämmas redan från början; eller också överger man den teorin och med den varje grund för att privilegiera vissa subjektpositioner framför andra i bestämningen av agentens ”objektiva” intressen som helhet – och då blir denna senare tanke meningslös.²²

Om, med andra ord, konstituerandet av arbetarklassen som en enhetlig revolutionär kraft inte är en helt intern process i produktivkrafternas utveckling under kapitalismen, utan kräver ”yttre intervention” – till exempel i form av politisk skolning och organisering – då måste den förlora sin privilegierade status som den revolutionära agenten, kanske även själva identiteten som klass, och inlemmas bland andra sociala varelser vars kollektiva identitet och samband med det socialistiska projektet är helt tillfällig och beroende av ”diskursiv konstruktion”.

Vad exakt betyder det att förneka arbetarklassens ”objektiva intressen” eller att vidhålla att arbetare inte är annorlunda än andra ”sociala agenter” när det gäller i vilken grad deras intressen sammanfaller med socialismens mål? Det måste först noteras att detta är något helt annat än att bara erkänna att materiella *intressen* inte spontant förvandlas till politiska *mål*, och ännu mindre till samfällid politisk *aktion*. Det implicerar att materiella intressen inte *existerar* såvida de inte är omvandlade till politiska mål och samfällid politisk aktion. Detta måste betyda att den kapitalistiska exploaterings villkor inte är mer avgörande för att bestämma livssituationerna och erfarenheterna för arbetare än andra förhållanden och tillfälligheter som kan beröra deras liv (vilket förmodligen också betyder att man ifrågasätter den främsta principen i historisk materialism, som handlar om produktionsförhållandenas och exploaterings centrala roll i konstitueringen av mänskligt socialt liv). Implikationen är att arbetare inte är mer påverkade av kapitalistisk exploatering än andra mänskliga varelser som inte själva är direkta objekt för exploatering. Det implicerar också att kapitalister inte får

²¹ Ibid., sid. 137.

²² Ibid., sid. 137. Ibid. Jag har lånat denna fras från en artikel som jag skrivit tillsammans med Peter Meiksins, ”Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe”, *Studies in Political Economy*, 17, Summer 1985.

någon fundamental fördel av exploateringen av arbetare, att arbetarna inte får någon fundamental nackdel av sin exploatering, att arbetare inte skulle ha någon fundamental fördel av att slippa bli exploaterade, att villkoren för att exploateras inte medför ett ”intresse” för avskaffandet av klassexploatering, att relationerna mellan kapital och arbete inte får några fundamentala konsekvenser för hela strukturen av social och politisk makt, och att de motsatta intressen mellan kapital och arbete helt handlar om hur åskådaren ser på saken. (Oavsett om detta gör nonsens av de påståenden med vilka Laclau och Mouffe började sin attack mot marxismen med, som rörde förhållanden med dominans och motstånd som genomsyrar kapitalistisk produktion – för att inte tala om hela historien om arbetarkamp mot kapitalet.) I korthet, Laclau-Mouffes argument är att det *inte finns* något sådant som materiella intressen utan bara diskursivt konstruerade *idéer* om dem. För vad kan det annars innebära att säga att inga gemensamma ”objektiva intressen” kan tillskrivas arbetare på grund av deras gemensamma situation i produktionsförhållandena? Den yttersta slutsatsen av detta argument måste bli att en grottman kan bli socialist lika väl som en proletär, förutsatt bara att han kommer inom räckhåll för den lämpliga diskursen.²³

Och det visar sig att den slutsats som Laclau och Mouffe dragit av sin attack på ”essentialismens sista fäste” är att det inte finns några ”fasta” sociala intressen eller identiteter, att alla sociala identiteter är diskursivt konstruerade och ”politiskt förhandlingsbara”. Detta är den tes som deras sak i grunden vilar på; och den för inte bara med sig en upplösning av social verklighet i diskurs, utan ett bestridande av *historien* och av logiken i historiska processer. En noggrann betraktelse av de ”klara alternativ” som erbjuds av Mouffe och Laclau mellan en enkel revolutionär tro på lyckoriket och ett fullständigt förnekande av varje organisk förbindelse mellan arbetarintressen och socialism – i verkligheten ett förnekande av arbetarintressen *tout court* – avslöjar en besynnerlig uppfattning om historiska och sociala processer, eller mer exakt, avsaknaden av varje sådant koncept överhuvudtaget. Vad det i verkligheten betyder är att där det inte finns någon enkel, absolut, mekanisk, enkelriktad och ickekontradiktorisk bestämmelse, där finns det inte någon bestämmelse, inget förhållande, inget orsaks-samband alls. Det finns inga historiska förhållanden, förbindelser, gränser eller möjligheter, det finns bara godtyckliga närliggande positioner, ”förbindelser”, och tillfälligheter. Om det finns något som håller ihop de skilda och isolerade fragmenten av verklighet så är det bara diskursens logik. (Det är kanske betecknande att det enda slags samband ”mellan positioner i produktionsrelationerna och producenternas mentalitet” som de skulle kunna erkänna som ”bevis” på den marxistiska synen skulle vara ett *logiskt* samband – vad nu det betyder.²⁴)

I detta har Laclau och Mouffe följt den nu välbekanta banan från strukturalism till post-strukturalism – även om de verkar osäkra på huruvida den poststrukturalistiska upplösningen av den sociala verkligheten i diskurs kan betraktas som en generell historisk lag (som den var) eller om det bara är i modern tid, och speciellt med uppkomsten av ”industrisamhällen”, som den sociala verkligheten har dematerialiserats och blivit mottaglig för diskursiv konstruktion. De har dock banat ny väg genom att konstruera ett politiskt program ur denna dekonstruerade sociala värld.

Om den diskursiva konstruktionen av sociala identiteter ska bli basen för ett politiskt program, måste vi naturligtvis få veta var viljan och förmågan att ”förhandla” – dvs. skapa – dessa identiteter ska komma från, och vem som ska ge dem deras politiska mål och riktning. Den stilla fråga som löper genom Laclau-Mouffe-argumentet är: vem kommer att vara bärare av diskursen? Vem kommer att konstituera de relevanta sociala identiteterna? Eller, sagt på ett

²³ Ibid. Jag har lånat denna fras från en artikel som jag skrivit tillsammans med Peter Meiksins, ”Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe”, *Studies in Political Economy*, 17, Summer 1985.

²⁴ HSS, sid. 138.

annat sätt, med Mouffes och Laclaus egna ord: ”vem är det artikulerande subjektet?”²⁵ Alltså, inte bara vem som kommer att åstadkomma den ”hegemoniska” diskursen, utan vem, givet den ”öppna och obestämda karaktären av det sociala”, kommer att vara det ”hegemoniska subjektet” kring vilket den politiska agenten kommer att konstrueras genom ”artikulerande praktik”?

Det finns två möjliga svar, ett explicit och ett som i det stora hela är implicit, men olycksbådande. Det första svaret är i själva verket, ingen – eller alla. I stället för den ”essentialistiska” arbetarklassen, erbjuder Laclau och Mouffe oss ett obestämt ”månghövdad subjekt”. En ”folklig” kraft som består av folk med antingen multipla sociala identiteter eller inga sådana alls; men eftersom detta månghövdade subjekt självt är bildat av diskurs, är detta som bäst ett cirkelresonemang. Om det betyder någonting alls, betyder det något ganska trivialt – och förbryllande bekant. Den moderna världen, säger man oss, består inte längre av tydliga motsatta sociala intressen. Vi lever i ett allt mer pluralistiskt samhälle so kännetecknas av konstant flöde och mobilitet, där folk antar flera och växlande sociala identiteter. Det är därför ”hegemonisk politik”, politiken med diskursivt konstruerade sociala identiteter, framträder som den dominerande politiktypen först ”i början av den moderna tiden”.²⁶ (Betyder detta att den poststrukturalistiska upplösningen av social verklighet i diskurs bara gäller ”moderna tider”, medan det tidigare kan ha funnits reella materiella förhållanden och sociala relationer?) Var har vi hört detta tidigare? Efter mycket teoretiskt stötande och blötande, är inte det berg man byggt och presenterat – pluralism?

Alternativet – vilket alltid hotfullt lurar i bakgrunden – är en doktrin enligt vilken någon extern agent, någon som är unikt och självständigt kapabel att skapa en hegemonisk diskurs ur sina egna inre resurser, kommer att införa den uppifrån, och ge den mellanliggande massan en kollektiv identitet och skapa ett ”folk” eller en ”nation” där ingetdera förut existerat. De otrevliga möjligheter som döljs i en sådan syn är uppenbara. I ärlighetens namn måste det dock sägas, att även om sådana faror ligger implicit i Laclau och Mouffes i huvudsak rotlösa politik, och även om de är redo att tilldela *intellektuella* en betydande roll i konstituerandet av sociala subjekt genom självständig diskursiv aktivitet, så verkar de vara omedvetna om farorna och ha de bästa demokratiska intentioner.

IV

Men där är kanske stötestenen – för vad menar de egentligen med demokrati? Det är en kritisk fråga eftersom Mouffe och Laclau sammanfattar sitt politiska projekt som en kamp för en ”radikal pluralistisk demokrati” som genomförs av ett ”pluralistiskt” subjekt, istället för en kamp för socialism av ett enhetligt subjekt, arbetarklassen. Så en demokratisk impuls och en mångfald av ”demokratisk kamp” ersätter materiella intressen och klasskamp som historiens drivkrafter, medan socialistiska krav bara är ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”. ”Demokratisk diskurs” är då den förenande tråden för historia och politik, och det cement som löst binder samman det pluralistiska subjektets disparata element.

Argumentet utgår från premissen att det sedan Franska revolutionen inte har funnits några tydliga sociala antagonismer som skulle kunna uttryckas i motsvarande politisk uppdelning. Efter motsättningen ”folket – *ancien regime*” – den sista motsättning i vilken politisk uppdelning motsvarade två antagonistiska samhällsformer – har politiska oppositioner tvingats konstrueras ur allt mer ”sköra” sociala antagonismer. Långt från att skapa ökande sociala klyftor, som kan uttryckas i en politisk opposition mellan socialism och kapitalism som Marx menar, verkar uppkomsten av modern industriell kapitalism hellre markera slutet på tydliga

²⁵ Ibid., sid. 195.

²⁶ Ibid., sid. 200.

antagonismer kapabla att ”dela den sociala kroppens totalitet i två antagonistiska läger”.²⁷ Det är av detta skäl som Marx, för att bemöta den ökande komplexiteten och pluralismen i ”industrisamhället”, tvingades uppfinna en ”ny princip” för social uppdelning, konfrontationen mellan *klasserna*. Men oturligt för honom var att det inte kunde finnas någon automatisk motsvarighet mellan denna sociala uppdelning och en politisk opposition; så påståendet att klasskamp är den fundamentala principen för politisk uppdelning ”måste alltid åtföljas av supplementära hypoteser som placerade dess fullständiga tillämplighet i framtiden”.²⁸ Därför har marxister tvingats göra antaganden om den framtida förenklingen av den sociala strukturen och den progressiva utvecklingen av klassmedvetenhet, vilket till slut skulle få till stånd en överensstämmelse mellan politisk kamp och klassernas kamp ”som agenter som upprättats på produktionsförhållandenas nivå”.

Enligt Laclau och Mouffe måste vi börja med att överge föreställningen om att det finns någon speciell social antagonism som har en privilegierad status för att upprätta en politisk uppdelning, och att tvärtom acceptera ”det socialas pluralitet och obestämbarhet”.²⁹ Det har funnits många olika former av motstånd mot underordning, men bara under vissa förhållanden har de utmynnat i strider för att göra slut på förhållandena av underordning som sådana. Skapandet av sådana *politiska* strider ur olikartade motstånd mot underordning är en fråga om *diskursiv konstruktion*. Vi måste därför identifiera de ”diskursiva villkoren för uppkomsten av ett kollektivt handlande som är inriktat på en kamp mot ojämlikheter och på att ifrågasätta underordningsrelationerna. Vi skulle också kunna säga att vår uppgift är att identifiera de villkor under vilka en underordningsrelation blir en förtrycksrelation och därigenom inrättar sig själv som platsen för en antagonism.”.³⁰

Det är här föreställningen om en ”demokratisk revolution” träder in i resonemanget. För två sekel sedan, med Franska revolutionen, började en ny era som markeras av ”slutet för ett samhälle av hierarkisk och ojämlik typ, behärskat av en teologisk-politisk logik enligt vilken den sociala ordningen har sitt ursprung i en gudomlig vilja”.³¹ Det som var speciellt utmärkande och nytt i denna utveckling var ”uppfinnningen av en demokratisk kultur” som skulle skapa de ”diskursiva villkoren” för att transformera vissa ”relationer av underordning” till ”relationer av förtryck” och således ”platser för antagonism”. Fram till uppkomsten av modern demokratisk diskurs kunde inte dessa relationer av underordning ha betraktats som illegitima och förtryckande. Det är först i kontexten av denna moderna diskurs som de kunde bilda en arena för kamp. Kritiken av politisk ojämlikhet som är förenad med en demokratisk diskurs, tillät exempelvis en ”förskjutning” till kritik av ekonomiska ojämlikheter, på samma sätt som i en socialistisk diskurs – vilket är orsaken till att socialismens krav måste ses som ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”.³²

Denna rent bisarra redogörelse för modern historia illustrerar kanske bättre än något annat den stora tomheten i detta angreppssätt, med dess insisterande på den ”diskursiva konstruktionen av social verklighet”. Till exempel är karakteriseringen av det europeiska samhället fram till Franska revolutionen som ett samhälle ”styrt av teologisk-politisk logik i vilken den sociala ordningen hade sin grund i gudomlig vilja” speciellt tom. Låt oss emellertid koncentrera oss på den ”demokratiska revolutionen”.

I vilken mening förekom det en ”demokratisk revolution” (ibland också kallad Atlantiska revolutionen) under 1700-talets sista årtionden? Denna urblekta idé, vanligtvis associerad med

²⁷ Ibid., sid. 212

²⁸ Ibid., sid. 212

²⁹ Ibid., sid. 213.

³⁰ Ibid., sid. 214.

³¹ Ibid., sid. 216.

³² Ibid., sid. 217.

den ganska konservativa historikern R R Palmer, och J. Godechot, har visat sig vara av begränsat värde för historiker och har inte lyckats få något större stöd, huvudsakligen därför att den måste definieras så brett att den blir nästan obrukbar för att greppa bredden av sociala strukturer, politiska institutioner och revolutionära rörelser som hamnar inom dess sfär.³³ Men om vi i stället fokuserar på det system av idéer som man hävdar att dessa olika fall hade gemensamt, och vilket ensamt skulle kunde rättfärdiga att de karakteriseras som en enda revolution (återigen, förutsatt att dessa idéer uppfattas ganska brett), är resultatet inte särskilt glädjande för Mouffe och Laclau.

Deras argument kräver att den nya demokratiska diskursen, som de under den fortsatta argumenteringen i ökande grad likställer med liberal-demokratisk ideologi, måste framställa som illegitima och förtryckande sociala relationer som i annat fall inte skulle uppfattas som så. Den historiska betydelsen och effekterna av den liberal-demokratiska diskursen har dock varit långt mer tvetydig. Vi behöver till en början påminnas om att idén om *demokrati* har en mycket lång historia, något man inte skulle kunna tro utifrån deras redogörelse. Det kan inte råda något tvivel om att de moderna uppfattningarna om jämlikhet har nått mycket längre – åtminstone till bredden om än inte till djupet – än det exklusiva grekiska konceptet, vilket förnekade kvinnor och slavar den demokratiska principen. Samtidigt har de förändringar som uppkommit i uppfattningen av demokrati inte alla gagnat avlegitimeringen av ojämlikheter. Långt därifrån, i verkligheten är en av de mest avgörande dimensionerna i den ”demokratiska revolutionen” att den markerar *avskiljningen* av ”demokrati” från dess betydelse som *folk-makt*, styre av *demos*.³⁴ Det är precis av detta skäl – och inte bara på grund av någon allmän framgång för demokratiska värden – som ”demokrati” upphörde att vara ett fult ord inom de dominerande klasserna.

Man behöver bara betrakta skillnaden mellan den fasa med vilken USA:s grundlagsfäder (”*Faunding Fathers*”) betraktade ”demokrati” och den omätliga stolthet med vilken deras efterföljare har gjort anspråk på namnet ”demokrati” för den politiska ordning som dessa grundlagsfäder upprättade. Skillnaden kan inte bara hänföras till framstegen för demokratisk kultur. I en mening är motsatsen sann – eller åtminstone hade grundlagsfäderna en striktare uppfattning än senare generationer om vad ”demokrati” innebär. För dem hade ordet samma betydelse som för grekerna: direkt styre av folket, folket i betydelsen *plebs* snarare än *populus* (för att använda en distinktion som används av Mouffe och Laclau), eller – sett från de egendomsägande klassernas sida – mobbstyre. Enligt dessa strikta begrepp var den amerikanska republiken inte – lyckligtvis enligt dem – en demokrati (såvida den inte var en ”representativ demokrati”, som Alexander Hamilton föreslagit, vilket då skulle signalera en ny betydelse, explicit skild från folkstyre³⁵). Enligt de senare generationernas, den ”demokratiska revolutionens” barn, mycket utspädda standard var samma republik det mest demokratiska landet på jorden, och det perfekta idealet för demokrati. Ty samtidigt som den gamla förståelsen av demokrati som folkmakt överlevde – speciellt i socialistisk diskurs – förde den ”demokratiska revolutionen” som upprättade liberal demokrati också med sig en ny innebörd, som inte hade att göra med innehållet av folkmakt, utan med vissa procedurmässiga former och medborgerliga fri- och rättigheter. Genom de nya standarderna kan det direkta utövandet av folkmakt i själva verket uppfattas som ”anti-demokratiskt”.

Det måste påpekas att demokrati i dess ursprungliga mening alltid var klassmärkt – syftade på dominansen av folket som *plebs*. När Aristoteles klassificerade de viktigaste grundlagstyperna som då existerade i Grekland, åtskilde han dem inte bara på basis av numerär utan också på

³³ Se till exempel Alfred Cobban, *Aspects of the French Revolution*, London 1971, sid. 11-12.

³⁴ Jfr. Raymond Williams, *Keywords*, Glasgow 1976, sid. 82-7.

³⁵ Jfr. Williams, sid. 84.

basis av klass: ”Den korrekta användningen av termen ’demokrati’ är för en konstitution i vilken de fribördiga och fattiga kontrollerar regeringen – och samtidigt utgör en majoritet; och på liknande sätt är termen ’oligarki’ korrekt för en konstitution i vilken de rika och högbördiga kontrollerar regeringen – samtidigt som de är en minoritet.”³⁶ Hans föregångare, Platon, var ännu mer rakt på sak. När han beskriver klasskriget mellan rika och fattiga, vilket för honom, såväl som för Aristoteles, var källan till medborgerligt strävande, förklarar han principen för demokrati så här: ”Och när de fattiga vinner, blir resultatet en demokrati”.³⁷ I dess släptåg kommer vilda excesser av frihet och jämlikhet som slutar i anarki.

Den nya betydelsen av demokrati separerade den från dess klassinnehåll som de ”fattigas” styre. Genom att definiera demokrati i formella termer som inte är relaterade till klassmakt *fördunklades* det förtryck som den gamla betydelsen så starkt framhävde. Liberal demokratisk diskurs har alltsedan dess inte bara tjänat till att orättfärdiga vissa typer av underordning, utan tvärtom också till att mystifiera och rättfärdiga förhållandena av klassdominans och exploatering, i själva verket förneka deras existens genom att omdefiniera dem som förhållanden mellan fria och jämlika individer.

Det som följer av allt detta är att skillnaderna i betydelse mellan olika uppfattningar av demokrati inte bara är enkla *skillnader* utan också i stor utsträckning *antagonismer*. Eller för att var mer precis, även om det finns aspekter i liberal demokrati som har ett generellt värde, divergerar de två ”diskurserna” oförsonligt till den punkt där de uttrycker de motsatta intressena hos två klasser som står emot varandra. Liberal-demokratisk diskurs – hur progressiv den än må vara i vissa aspekter, hur mycket underordnade klasser än kan ha uppskattat den och även hjälpt till att skapa den genom sin egen kamp – tjänar den kapitalets klassintressen genom att förneka de relationer av underordning som den kapitalistiska makten vilar på och genom att begränsa den sfär inom vilken folklig makt kan operera. Den andra betydelsen av demokrati, vilken i dess ursprungliga form speglade *demos*’ intressen mot de egendomsägande klasserna i Grekland, uttrycker i sin moderna socialistiska form arbetarklassens intressen mot kapitalet genom att återupprätta betydelsen av folklig makt och utvidga den till den klasslösa organiseringen av samhällelig produktion.

Det räcker emellertid inte att säga allt detta, som om friflygande idéer kunde plockas ur luften för att tjäna speciella sociala intressen. Det måste också sägas att själva idén om demokrati, och de förändrade betydelser den undergått, har sin existens att tacka, och är starkt rotad i, specifika sociala relationer. Precis som den ursprungliga betydelsen uppkom ur klasskonflikter i det antika Grekland, så är den nya betydelsen grundad i kapitalistiska förhållanden och skulle inte ha varit möjlig utan dem. Definitionen av demokrati i rent formella termer, och den avskiljning från folklig makt som gjort den till ett ideal acceptabelt för dominerande klasser, möjliggjordes genom den formella avskiljningen av ekonomisk och politisk makt som är bestämd av kapitalistiska produktionsförhållanden. Eftersom kapitalets tillägnelsemakt inte vilar på direkt ägande av någon ”över-ekonomisk” styrka, finns det en strukturellt avskild politisk sfär i vilken ”styre av *demos*” – eller hellre av deras valda ”representanter” – kan existera utan att direkt påverka de exploaterande relationerna mellan kapital och arbete. På samma sätt har kapitalismen också möjliggjort en transformering av den *gamla* betydelsen, men i detta fall till arbetets fördel; för det är de förhållanden som kapitalismen skapat som har fött fram föreställningen om folklig makt som en självorganisering av fria associerade producenter och en vision om självstyre med klasslös administration av samhällelig produktion.

³⁶ Aristoteles, *Politiken*

³⁷ Platon, *Republiken*

Allt detta är ett annat sätt att säga att socialistiska krav inte kan uppfattas som bara "ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen", både för att den socialistiska visionen skiljer sig från den liberal-demokratiska på avgörande sätt som har att göra med klassintressenas antagonism, och också för att båda diskurserna har sina rötter i tidigare sociala relationer. Med andra ord, klasstriderna under kapitalismen är inte, som Mouffe och Laclau vill få oss att tro, enkla reflexer av en liberal-demokratisk diskurs och dess "diskursiva konstruktion" av klassförhållanden som förtryckande och illegitima; om något, så är den demokratiska diskursen, i både dess liberala och socialistiska variant, konstituerad av klasskonflikt.

Sammanflätningen av betydelser i Laclau och Mouffes vaga och obestämda demokrati-uppfattning, i vilket alla "demokratiska strider" och alla former av jämlikhet har reducerats till en form, får som effekt att motsättningarna mellan kapitalism och socialism trollas bort genom att förvandla den revolutionära övergången till en obruten kontinuitet mellan en form av demokrati till en annan. Detta är inte en analys av ett samtida samhälle och villkoren för dess omvandling; det är knappast mer än ett verbalt besvärjelsetrick.

V

Det finns ytterligare en aspekt av detta argument. Påståendet att socialism är ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen används av Laclau och Mouffe till att förstärka argumentet att socialismens emancipatoriska impulser inte uppstår ur arbetarklassens intressen som "agenter konstituerade på produktionsförhållandenas nivå"; istället är den impulsen skapad av en liberal-demokratisk diskurs som "konstruerar" olika relationer av underordning som är förtryckande. Detta betyder, bland annat, att arbetare är kapabla att driva emanciperande strider – och verkligen uppfatta sin underordning som förtryckande – endast om de är instruerade av en liberal-demokratisk diskurs, eller, med andra ord, av borgerlig ideologi. Detta är klart bevisat av det faktum att arbetare under 1800-talet, vilka verkligen förde genuina strider mot kapitalistiska produktionsförhållanden, inte var riktiga "proletärer" som agerade utifrån sina materiella klassintressen utan hantverkare som försvarade sina skrå-identiteter mot de nya kapitalistiska relationernas angrepp och var motiverade av demokratiska *politiska* idéer som man tagit till sig utifrån. Som kontrast har det senare industriella proletariatet, vilket onekligen är en produkt av kapitalismen, enligt detta synsätt upphört att utmana de kapitalistiska produktionsförhållandena – "som vid det laget blivit grundligt införda"³⁸ – och begränsar sig till "reformistisk" kamp om förhållanden *inom* produktionen.

Exempelvis antyder Laclaus och Mouffes tolkning av chartismen (baserad på de senaste studierna av Gareth Stedman Jones) att den inte var "ett fenomen av fundamental social karaktär, ett uttryck för det nya industriproletariatets klassmedvetande".³⁹ Istället var den en självständig politisk rörelse vars karaktär och mål konstituerats av idéer från engelsk politisk radikalism, "vilken starkt influerades av franska revolutionen". (Det är kanske värt att notera här att den radikala tradition som Stedman Jones anger som den huvudsakliga ideologiska influensen för chartismen, föregår Franska revolutionen och har en distinkt engelsk karaktär, med ursprung i den engelska revolutionen under 1600-talet. Laclay-Mouffes version är helt enkelt ett exempel på deras fria hantering av texter och historiska bevis – och kanske också av en märkbar förkärlek för Frankrike.)

Vi ska senare undersöka om det, ens med Stedman Jones' bevis, finns legitim grund för denna separation av chartismen som *politisk* rörelse från dess *sociala* karaktär som en arbetarrörelse bestämd av de kapitalistiska produktionsförhållandens utveckling. Det kommer att hävdas att förnekandet av denna politiska rörelsens sociala karaktär, och dess grund i de nya realiteterna i

³⁸ HSS, sid. 219.

³⁹ Ibid., sid. 217.

1800-talets kapitalism, har möjliggjorts enbart genom det högst artificiella och *a priori* teoretiska åtskiljandet av de ekonomiska och politiska ”sfärerna”. För tillfället räcker det med att notera att arbetare, enligt Laclau och Mouffe, inte kommer att motsätta sig kapitalistiska produktionsförhållanden, eller ens erkänna sitt eget tillstånd som förtryckta, såvida de inte inspireras av någon fri demokratisk anda och abstrakt önskan om jämlikhet av någon obestämd sort, inhämtad från någon annans politiska doktrin. 1800-talets arbetare uppfattade således sina materiella förhållanden som förtryckande endast därför de påverkats av den ”demokratiska revolutionens” självständiga politiska ideologi. För att se tomheten i detta påstående, behöver man bara försöka att i dessa termer förklara den långa historien med klasstrider *före* den kataklysmiska upplysningen från Franska revolutionen.

Laclau och Mouffe vill också få oss att tro, att samtidigt som det finns en jämn och icke-kontradiktorisk kontinuitet mellan de olika formerna av ”demokratisk kamp” så är det en skarp gräns mellan klasskamp på den ekonomiska ”nivån” och kamp inom den politiska sfären. Detta betyder att politiska rörelser som är motiverade av liberal-demokratisk diskurs för oss närmare socialismen än klasskamp som drivits fram av materiella intressen som är direkt antagonistiska till kapitalets intressen.

Vid denna punkt börjar man misstänka att Mouffe och Laclau inte är nöjda med det enkla påståendet att arbetarklassen inte har någon privilegierad ställning i kampen för socialism. Först verkade det som att de bara påstår att ett avvisande av ”ekonomism” och ”klassreduktionism” – ett hävdande av politikens självständighet – implicerar att arbetarklassen varken är mer eller mindre revolutionär än någon annan social kraft, att då den inte nödvändigtvis är revolutionär är den inte heller nödvändigtvis antirevolutionär eller ”reformistisk”, och att ingen annan social grupp kan ha företräde som agent för den socialistiska omvandlingen. Det finns inget specifikt arbetarklassintresse i socialism, och inte heller finns ett sådant intresse hos någon annan social grupp. Inte desto mindre, trots den uppenbara klassneutraliteten i detta argument, finns det upprepade antydningar om att arbetarklassen verkligen har medfödda handikapp som gör den mindre trolig än andra sociala grupper att vara bärare av socialistisk politik. Det är, enligt Laclau och Mouffe, karakteristiskt för det moderna proletariatet – den klass som är en *äkte* produkt av kapitalismen – att acceptera kapitalistiska produktionsförhållanden och begränsa kampen till förhållanden *inom* produktionen. Detta låter mycket likt till exempel Andre Gorz, som utan att tveka påstår att det är en medfödd natur hos det moderna proletariatet – som självt är en produkt av kapitalet – att bli absorberat in i de kapitalistiska relationernas ”produktivistiska” värderingar och därför inte är kapabelt att fundamentalt utmana kapitalismen. I varje avseende har Laclau och Mouffe kommit en mycket lång väg mot att acceptera att arbetarklassens tillstånd, långt från att uppmuntra till socialistisk politik, nu är ogynnsamt för socialism.

I ett ännu mer fundamentalt avseende är deras politiska projekt baserat på odemokratiska uppfattningar om arbetarklassens handikapp. Implikationerna att de härrör ur deras angrepp mot ”klassreduktionismens sista fäste” når verkligen mycket långt. Detta ”sista fästes” ”fall” fräntar uppenbart arbetaren all egen politisk motivation, och varje social identitet som inte är konstruerad av andra, speciellt av intellektuella.⁴⁰ Konsekvensen är att även framgångsrika revolutioner, där arbetare spelat en dominerande roll, blir – pervers – bevis på deras revolutionära oförmåga. Inget mindre än ett ”oförmedlat” spontant arbetaruppror, utan den ”exogena” assistansen från en politisk organisation, tas som bevis för saken.

Detta kan illustreras av ett argument från Chantal Mouffe i en artikel som, enligt henne, ”stammar ur” forskning utförd för den kommande boken med Laclau. Hon vidhåller, i sin argumentering om principen att arbetare inte har några ”fundamentala intressen” i socialism,

⁴⁰ t.ex. *ibid.*, sid. 139.

att ”det är i verkligheten en språklig illusion som ligger bakom tron att ’klasskampen’ bara kan vara ett verk av bestämda politiska agenter, de ’sociala klasserna’. Historien om sociala revolutioner fram till nu bevisar på ett slående sätt detta, eftersom ingen av dem har letts av proletariatet.”⁴¹

Låt oss följa implikationerna av åsikten att revolutionens huvudsakliga karaktär definieras av ledarskapets natur. Detta är, när allt kommer omkring, vad det innebär att säga att, om ledarna för en revolution inte själva tillhör de klasser i vars namn revolutionen genomförs, och oavsett vilka de leder – de sociala styrkor som ger revolutionen dess kraft och riktning – leds ”klasskampen” av icke-klass-agenter. Om det inte är den revolutionära massorna, deras intressen, motivationer, mål och krafter som ger revolutionen dess karaktär av klasskamp, utan istället ledarskapets agerande och intentioner, måste vi då inte också, såsom de allra mest konservativa uttolkarna av sociala revolutioner, dra slutsatsen att ”mobben” här bara är en irrationell och arkaisk kraft manipulerad av dess demagogiska (eller, beroende på ens synvinkel, idealistiska eller altruistiska) överhuvud, ett pack som inte har något eget rationellt mål? Eller bör vi tvärtom säga, att om revolutionernas historia bevisar något, så är det just att det inte kan finnas någon klasskamp och någon revolution utan klassagenter, att ingen revolution har bestämts av dess ledares ageranden och intentioner, förutom då de har uttryckt vissa klassers intressen och mål, och organiserat den aktiva styrkan till en kraftig social kraft?

Borde vi till exempel om den Ryska revolutionen säga att det var det bolsjevikiska ledarskapet som ledde klasskampen, eller hellre att det var arbetarna och bönderna som utgjorde den revolutionära styrkan, den styrka vars intressen, sociala kraft och kapacitet för kollektivt agerande, bestämde revolutionens natur och riktning? Borde vi acceptera den tolkning av Ryska revolutionen som erbjuds av konservativa historiker, som till exempel Leonardo Schapiro, som avfärdar massan som en anarkistisk mobb manipulerad av bolsjevikerna för deras egna syften? Eller borde vi istället acceptera de analyser som framförts av en kritiker av Schapiro i *Sunday Times*?

Det är just myten om arbetarna som en ”anarkistisk mobb... utan något annat mål än förstörelse”, om soldaternas politiska naivitet, om böndernas ”totala brist på förståelse för vad som händer” som nu har blivit avslöjad.

Amerikanska, franska och brittiska forskare... har börjat studera revolutionen ”underifrån”, för att analysera massornas – arbetarnas, böndernas och soldaternas – aspirationer och aktioner. Därigenom har de funnit att massornas mål var tydliga, rationella och väldigt mycket deras egna.

Ingen bolsjevik-propaganda behövdes för att frambesvärja arbetarnas krav om bröd och arbete, soldaternas önskan om fred, eller böndernas hunger efter jord. Inte heller var de metoder som massorna använde för att uppnå sina mål vare sig blinda eller vilda. Appeller till de moderata politikerna följdes av direkta aktioner och allt kraftigare påtryckningar för en ny regering som skulle sanktionera böndernas jordockupationer, hejda den ekonomiska krisen och stoppa kriget.

Det som förde bolsjevikerna till makten var deras förmåga att artikulera de krav som vällde fram underifrån.⁴²

Någonting är säkert galet när *Sunday Times* tvingas undervisa marxister om klasskamp och revolutionära krafter natur. Denna tolkning av Ryska revolutionen kanske inte får oss att betrakta arbetarklassen – eller någon annan klass – som nödvändigtvis revolutionär, men vad kan det möjligen betyda att vidhålla att Ryska revolutionen visar att klasskampen inte behöver ”vara ett verk av bestämda politiska agenter – de ’sociala klasserna’”? En sådan tolkning

⁴¹ Chantal Mouffe, ”Working Class Hegemony and the Struggle for Socialism”, *Studies in Political Economy* 12, hösten 1983, sid. 23.

⁴² Edward Acton, *Sunday Times*, April 8, 1984.

kommer farligt nära den klassiska reaktionära principen att ”mobben” inte har någon egen bevekelsegrund och inte själv kan vara källan för någon konstruktiv politisk impuls.

I slutänden är det emellertid inte bara arbetarklassen som Laclau och Mouffe framställer som impotent som politisk kraft. Det är inte bara så att arbetarklassen inte är en privilegierad agent för socialism, det finns inga historiska förhållanden och inga sociala intressen som befrämjar utvecklingen av socialism. Detta innebär att det inte finns några *andra* ”sociala agenter” vars kollektiva identitet, intressen, och kapacitet kan ersätta arbetarklassens som den basala råvaran för socialistisk kamp. I verkligheten finns det inte någon social bas för *någon* slags politik överhuvudtaget. Allt är diskurs. Och Laclau och Mouffe betonar verkligen att de olika sociala strider som nu äger rum lätt skulle kunna ”artikuleras” med antidemokratiska såväl som demokratiska diskurser. I den slutliga analysen beror allt på de intellektuellas framgång med att leda en ”komplex uppsättning av diskursiva-hegemoniska operationer”.⁴³ Vi hamnar således här: I början (och i slutet) var Ordet, och Ordet var av Gud, och Ordet var Gud, det ultimata Subjektet förkroppsligat i..... Laclau och Mouffe?

Lästips

Eurokommunismen:

[Västeuropas kommunistpartier](#). Intervju med Perry Anderson (1976)
 Fernando Claudín: [Eurokommunism och socialism](#) (bok 1977)
 Henri Weber, [Eurokommunism, socialism och demokrati](#) (1981)
 Ernest Mandel, [Europas kommunistpartier](#) (bok 1982)

Laclau:

[Ernesto Laclau och Chantal Mouffe: Den socialistiska strategin: vadan och varthän?](#) – de två mest kända företrädarna för den moderna vänsterpopulismen lägger fram sina idéer.

[Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#)

[Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos \(artikelsamling\)](#).

Om Laclau/Mouffe i brittiska tidskriften International Socialism:

Paul Kellogg: [Defending the Orthodoxy](#)

Debatt mellan Alex Callinicos (brittiska SWP) och Ellen Meiksins Wood:

AC: [Looking for alternatives to reformism](#)

EMW: [A reply to Looking for Alternatives to reformism](#)

AC: [A rejoinder to Wood](#)

⁴³ HSS, sid. 239.